

İspanya İç Savaşı'nda Türkiye'nin Tavrı ve Savaşta Yer Alan Türk Vatandaşları

Türkiye's Attitude in the Spanish Civil War and Turkish Citizens Taking Part in the War

Berksan GÜLSOY*

* Doktora Öğrencisi.

Orcid Id: 0000-0001-6101-4770

Sorumlu Yazar / Corresponding Author:
Berksan Gülsoy, Marmara Üniversitesi
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Cumhuriyet Tarihi, İstanbul-Türkiye.

E-posta / E-mail:
gulsoyberksan@gmail.com

Geliş Tarihi / Received Date:
22 Kasım 2023

Kabul Tarihi / Accepted Date:
29 Haziran 2024

Araştırma Makalesi / Research Article

Atrf / Citation:
Berksan Gülsoy, "İspanya İç Savaşı'nda Türkiye'nin Tavrı ve Savaşta Yer Alan Türk Vatandaşları," *Türk Dünyası Araştırmaları* 136, Sayı 270 (2024): 291-316.

doi: 10.55773/tda.1394737

Bu makale Creative Commons BY-NC-SA 2.0 tarafından lisanslanmıştır. / This article is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0.

Öz

Bu çalışmanın amacı, İspanya İç Savaşı'nın çıkardığı etkiler karşısında Türkiye'nin nasıl bir tavır aldığını ortaya koymak ve İspanyol arşivlerinden ilk defa elde edilen malzemeler ışığında savaşta Türk vatandaşlarının yer alıp almadığını incelemektir. Çalışmanın sınırları üç başlık altında belirlenmiştir. Birinci başlıkta, İspanya İç Savaşı'na giden süreç ve savaşın ana hatları kronolojik olarak anlatılmıştır. İkinci başlıkta, İspanya İç Savaşı sırasında gündeme gelen olayların Türkiye'nin politik tavrını nasıl etkilediğine değinilmiştir. Son başlıkta ise, savaşa Türk vatandaşlarının katılıp katılmadığı analiz edilmiştir. Çalışmada İspanyol ve Türk arşivlerinden, yerli ve yabancı basından ve araştırma eserlerinden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İspanya, Türkiye, İspanya İç Savaşı, Türk-İspanyol İlişkileri.

Abstract

The study aims to reveal how Türkiye responded to the effects of the Spanish Civil War and to examine whether Turkish citizens took part in the war in the light of the materials obtained from the Spanish archives for the first time. The scope of the study is determined under three sections. In the first section, the process leading to the Spanish Civil War and the main outlines of the war are explained chronologically. In the second section, it is mentioned how the events that came to the agenda during the Spanish Civil War affected Türkiye's political stance. The last section analysis whether Turkish citizens participated the war or not. Spanish and Turkish archives, as well as local and foreign press and research works are used in the study.

Keywords: Spain, Türkiye, Spanish Civil War, Turkish-Spanish Relations.

Giriş

İspanya'da XIX. yüzyıldan itibaren liberaller ile gelenekçiler arasında siyasi hayatta çekişme meydana gelmiştir. İki taraf arasında iktidarı ele geçirebilmek için 1833 yılında Karlist Savaşlar adı verilen iç savaşlar da başlamıştır.¹ Siyasi olarak istikrarsız bir dönem geçiren İspanya, elinde bulunan son sömürgelerini 1898 yılında yaptığı savaş sonunda Amerika Birleşik Devletlerine (ABD) kaptırmış, XX. yüzyıla gelindiğinde önemli güç kaybına uğramış ve kendi iç sıkıntıları ile uğraşmak durumunda kalmıştır.² İspanya XIX. yüzyıldan itibaren yaşadığı problemlerden ötürü I. Dünya Savaşı'na katılmamış, tarafsız bir pozisyon belirlenirse daha öncesinde kaybedilen ekonomik, sosyal ve siyasi gücün geri kazanılacağı düşünülmüştür.³ Ancak I. Dünya Savaşı sırasında İspanya'da toplumsal huzursuzluk devam etmiş, sokak eylemleri ve işçi hareketleri artmıştır.⁴ I. Dünya Savaşı'na girmeyen İspanya'da siyasi istikrar sağlanamamış hatta 1917 yılını takip eden zaman zarfında on beş kez hükümet değişikliği yaşanmıştır.⁵ Ortaya çıkan dengesizlikleri reformlar yaparak kaldırmak yerine tek bir gücün inisiyatifine vermeyi tercih eden İspanya'daki elitler, askerlerin yardımını alan ve otoriteyi sağlamak gerekçesi ile 1923 yılında darbe yapan General Miguel Primo de Rivera'yı desteklemişlerdir. Kral XIII. Alfonso da yönetime el koyan Rivera'yı tanımak zorunda kalmış ve bu şekilde 1923-1930 yılları arasında devam edecek olan Rivera diktatörlüğü İspanya'da egemen olmuştur. Aslında Rivera'yı ülkeyi kurtaran "demir cerrah"⁶ olarak görenler de vardır.⁷

İktidarının ilk zamanlarında Rivera, Kral'ın, ordunun, sağ kesimdeki politikacıların ve ekonomik oligarkların gücünü arkasına alarak siyasi ve ekonomik sorunları büyük oranda çözmüştür. Ancak sonraki yıllarda İspanya

¹ Carlos Veci Lavin, Javier Martínez Sellers, "La Relevancia de la Acción de Vargas - Noviembre de 1833 en la Primera Guerra Carlista: del Mito al Hecho," *Monte Buciero* 15 (2011): 57-59.

² William D. Phillips Jr, Carla Rahn Phillips, *İspanya'nın Kısa Tarihi*, Çev. Tuna Erkmən (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2018), 241.

³ Victor Morales Lezcano, "İspanya ve Türkiye: Birbirlerini Tanımamazlıktan Yakınlaşmaya Doğru," *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)* 2, Sayı 2 (Ocak 1991): 217.

⁴ Juan Antonio Lacomba Avellán, *La Crisis Española de 1917* (Madrid: Ciencia Nueva, 1970), 346-348.

⁵ Berksan Gülsoy, "Katalonya Bağımsızlık Referandumuna Bağlamında Katalan Meselesi," içinde *21. Yüzyılda Bölgesel Sorunlar*, Ed. Onur Limon, Ümran Güneş, Servet Karagöz (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2021), 83.

⁶ 1898 yılında ABD ile yapılan savaştan sonra İspanya'nın hastalıklarını iyileştirmekten sorumlu kişiye atıfta bulunmak için yazar ve politikacı Joaquín Costa tarafından türetilen ifadedir. Bu ifade İspanya'nın sorunlarını çözecek teorik bir diktatör figürü olarak doğdu. Rivera da kendi liderliğini karizmatik bir hale getirmek için böyle bir tezi propaganda aracı olarak kullanmaya çalıştı. Bkz. Alejandro Quiroga Fernández de Soto, Cirujano de Hierro, "La construcción carismática del general Primo de Rivera", *Ayer: Revista de Historia Contemporánea* 91, Sayı 3 (2013): 147-168; Antonio Alcusón Sarasa, "Ecos del Cirujano de Hierro: la utilización política de Joaquín Costa por parte de la dictadura de Primo de Rivera en Aragón (1923-1930)," *Anales de la Fundación Joaquín Costa*, Sayı 27, (2013): 89-98.

⁷ Luis E. Íñigo Fernández, *La Historia de España en 100 Preguntas* (Madrid: Ediciones Nowtilus, 2018), 266; A. Raşit Kaya, *İspanya Faşizmden Demokrasiye* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019), 33-34.

ekonomisi, dışa bağımlı olduğu için tekrardan bozulmaya başlamış, toplumsal eşitsizlikler artmış, kalkınma azalmış ve 1929 Ekonomik Buhranı neticesinde işler daha da kötüye gitmiştir. Üstelik diktatöre arka çıkan kesimler de gittikçe ondan uzaklaşmış ve sonunda gücünü kaybeden Rivera 1930 yılında iktidarı bırakmak durumunda kalmıştır.⁸

1931 yılının Nisan ayında yapılan belediye seçimleri İspanya tarihinde yeni bir dönüm noktası olmuştur. Seçimler neticesinde Cumhuriyetçi partiler büyük bir başarı kazanmış, Kral XIII. Alfonso tahtını terk ederek ülkeden ayrılmak zorunda kalmıştır. Böylece İspanya İç Savaşı'nın sonuna kadar sürecek olan II. Cumhuriyet Dönemi, 1931 yılında İspanya'da başlamıştır.⁹ İspanyol ordusu Cumhuriyetçileri ilk başta desteklemiş ama kısa süre sonra verilen destek geri çekilmiş ve rejime karşı 1932 yılının Ağustos ayında başarısız bir ihtilal girişimi yapılmıştır.¹⁰ İspanya Hükümetinin orduda gereğinden fazla sayıda kişinin istihdam edilmesi problemini çözmek istemesi, askerler ile ilişkilerin gerilmesine sebep vermiş ve İspanya İç Savaşı'na giden süreç başlamıştır.¹¹

1. İspanya İç Savaşı

1933 yılının Kasım ayında İspanya'da yapılan genel seçimlerde sağcı güçler önemli oranda başarı yakalamışlardır. Toprak reformu konusunda halkın isteğini Cumhuriyetçilerin karşılayamaması seçimlerde aleyhlerine olmuş ve seçimi sağcı partilerin kazanmasını sağlamıştır.¹² Ayrıca sağ partilerin Kralcı gruplarla seçimde iş birliğine gitmesi de bu başarının ortaya çıkmasına yol açmıştır.¹³ Öte yandan siyasi alandaki kavgalar işçi birliklerini de eyleme geçirmiştir. 1934 yılının Haziran ayında Genel İşçi Sendikası [Unión General de Trabajadores (UGT)] ülke genelinde grev ilan etmiştir. Daha sonrasında 5 Ekim 1934'te Asturias'ta maden işçilerinin grevi ortaya çıkmıştır. Sosyalist işçilerin düzenlediği Asturias eylemlerine anarşist Ulusal İşçi Konfederasyonu [Confederación Nacional del Trabajo (CNT)] da destek sağlamıştır. Asturias eylemleri çok sayıda cana mal olduktan sonra askerlerin yardımı ile 19-20 Ekim 1934'te bastırılmıştır. Ayrıca dönemin önde gelen sosyalist liderlerinin de içinde olduğu çok fazla sayıda kişi tutuklanmıştır. 1934 Asturias grevi ile iki yıl sonra meydana gelecek olan İspanya İç Savaşı arasında bir paralellik bulunduğu da söylenebilir.¹⁴

⁸ Gül Işık, *İspanya: Bir Başka Avrupa* (İstanbul: Metis Yayınları, İstanbul, 1991), 178-180.

⁹ Jeremy Black, *Kısa İspanya Tarihi*, Çev. Yavuz Alogan (İstanbul: Say Yayınları, 2020), 200-201.

¹⁰ Pierre Broué, Emile Temime, *İspanya İç Savaşı*, Çev. Aydın Emeç (İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1976), 21.

¹¹ Antony Beevor, *İspanya İç Savaşı 1936-1939*, Çev. Onur İşçi (İstanbul: Alfa Yayınları, 2022), 66.

¹² Seçil Aladağ, "İspanya İç Savaşı ve Türkiye," (Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi, 2011): 27.

¹³ Broué, Temime, *İspanya İç Savaşı*, 24.

¹⁴ Özlem Şenyıldız, "Hedefine Ulaşan Bir Askeri Darbe Girişimi ve İspanyol İç Savaşı (1936-39)," *Turkish Studies* 12, Sayı 16 (2017): 448; Mariano García de las Heras Gonzalez, "La Revolución de Asturias, ¿Primer Acto de la Guerra Civil?," *Ab Initio*, Sayı 1 (2010): 181, 185-188, 190.

Diğer taraftan 1934 Asturias grevi sonrasında yapılan 1936 yılı seçimlerinde İspanyol sağının tarihindeki ilk kitlesel partisi olma özelliğine sahip Özerk Sağcı İspanyol Konfederasyonu [Confederación Española de Derechas Autónomas (CEDA)] aynı başarıyı gösterememiştir. 1936 yılının Şubat ayında yapılan seçimlerde solcu Halk Cephesi [Frente Popular (FP)] koalisyonu galip çıkmıştır. Alınan yenilgiden sonra seçimler vasıtası ile iktidarı kazanamayacağını anlayan Faşistler (Milliyetçiler) ve Katolik sağ, Cumhuriyet rejimine zor kullanarak karşı gelmeye karar vermişlerdir.¹⁵ İlaveten II. Cumhuriyet Dönemi de İspanya'nın siyasi istikrarını geri getirememiş, 1931 yılından 1936'ya kadar çok sayıda hükümet değişikliği yaşanmıştır. 1936 seçimlerini sol partilerin kurduğu Halk Cephesi ittifakının kazanması klasik sağ güçlerin sosyalist bir devrim yaşanabilme ihtimalinden ürkmelerine yol açmıştır. Sol güçlerin muhafazakâr kesim karşıtı eylemlerinin de artması bu korkuları şiddetlendirmiştir. Dolayısıyla İspanya İç Savaşı öncesi İspanyol toplumu keskin bir biçimde zıt fikirler olarak ortadan ikiye bölünmüş ve sosyal uyumsuzluk en üst seviyeye çıkmıştır.¹⁶

İspanya İç Savaşı'nın başlamasına az bir süre kala sağ görüşlü suikastçılar Cumhuriyetçi bir asker olarak görev yapan Teğmen José del Castillo'yu 12 Temmuz 1936'da öldürmüşlerdir. Buna karşılık olarak Cumhuriyetçiler, Castillo'nun intikamını almak için onun vefatından saatler sonra sağcıların önemli politikacısı José Calvo Sotelo'yu öldürmüşlerdir. İspanya'daki aşırı siyasi çekişmeler bu iki kişinin cinayete kurban gitmesine neden olmuştur. 1936 yılının Temmuz ayında İspanya'da ortaya çıkan bu gelişmeler, I. Dünya Savaşı'nın başlamasına neden olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun veliahdına yapılan suikast olayı ile benzer bir işlev görmüştür. Böylece savaşın yaşanması için gereken sebepler de elde edilmiştir.¹⁷ Milliyetçiler, Sotelo'nun öldürülmesi ile ayaklanma için bekledikleri bahaneyi bulmuşlar ve 17 Temmuz 1936 tarihinde Fas'taki askeri birlikler mevcut hükümete karşı isyana girişmişlerdir.¹⁸ Böylece yaklaşık üç yıl sürecek olan İspanya İç Savaşı başlamış, savaşın çıkmasına neden olan sağcılara Milliyetçiler, İspanya'yı yöneten solculara da Cumhuriyetçiler adı verilmiştir. General Francisco Franco, Kanarya Adalarından Fas'a ulaşarak isyana katılmıştır.¹⁹ Ayaklanmanın ortaya çıkmasında dört general önemli rol oynamıştır. Bu generaller şunlardır:

¹⁵ Julián Casanova, *İspanya İç Savaşı'nın Kısa Tarihi*, Çev. Uygur Kocabaşoğlu (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 19-20; "El Frente Popular de Izquierdas Ha Alcanzado Un Triunfo Grande en Madrid y Provincias," *El Heraldo de Madrid* (17 Şubat 1936): 1; "España Vota por Las Izquierdas", *La Voz* (17 Şubat 1936): 1; "El Frente Popular Triunfa en Treinta y Tres Circunscripciones", *La Voz* (17 Şubat 1936): 3.

¹⁶ Kıvanç Ulusoy, "Frankizm ve Kemalizm," *İspanya-Türkiye 16. Yüzyıldan 21.Yüzyıla Rekabet ve Dostluk*, Ed. Pablo Martin Asuero. Çev. Peral Bayaz Çarum (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006), 293-294.

¹⁷ Broué, Temime, *İspanya İç Savaşı*, 65-66; "Un Teniente de Asalto y El Señor Calvo Sotelo Fueron Asesinados, Ahora" (14 Temmuz 1936): 3; "El diputado Sr. Calvo Sotelo es Sacado de su Domicilio y Asesinado", *El Sol* (14 Temmuz 1936): 1.

¹⁸ Miguel Romero, *Bask Ülkesi ve Katolonya'da İspanya İç Savaşı*, Çev. Masis Kürkçügil (İstanbul: Yazın Yayıncılık, 1996), 107; Phillips Jr- Phillips, *İspanya'nın Kısa*, 266.

¹⁹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980 Cilt: I* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991), 265.

Emilio Mola, José Sanjurjo, Gonzalo Queipo de Llano ve Francisco Franco. General José Sanjurjo darbeciler tarafından isyanın başı olarak görevlendirilmişti ancak sürgünde bulunduğu Portekiz'den İspanya'ya hareket etmek için bindiği uçağının düşmesi sonrası 20 Temmuz 1936'da hayatını kaybetmiştir. İsyanın çıkmasında başrol oynayan General Emilio Mola, 3 Temmuz 1937'de cephe teftişine giderken Burgos civarlarında uçağı düşmüş ve ölmüştür. Böylece geriye Gonzalo Queipo de Llano ve Francisco Franco isyanın liderliği için kalmıştır. Ancak Queipo de Llano geçmişte monarşist hükümetlere karşı komplolarda bulunduğu ve diğer iki general de öldüklerinden Franco isyanının doğal lideri haline gelmiştir.²⁰

İspanya İç Savaşı sırasında her iki tarafı destekleyen devletler olmuş, İtalya ve Almanya Franco liderliğindeki Milliyetçilere, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) Cumhuriyetçilere yardım etmişlerdir. İngiltere ve Fransa ise aktif tarafsızlık politikası uygulayarak savaşa müdahil olmak istememişlerdir. Aslında İngiltere ve Fransa'nın karışmazlık tavırları savaşın güç dengesinin Milliyetçiler lehine kaymasına neden olmuştur.²¹ İngiltere, İspanya İç Savaşı'nın bir dünya savaşına dönüşmesini istemediğinden tarafsızlık politikasına öncülük ederek mevcut siyasi dengeyi korumayı tercih etmiştir. Fransa da İspanya'daki solculara sempati beslemesine rağmen Almanya'nın tepkisinden çekindiğinden ve İspanya İç Savaşı'nın kimliksel çatışmasının kendi ülkesine sıçramasından ürktüğünden müdahale etmeme politikasını benimsemiş ve İngiltere'nin politikasını desteklemiştir. Ayrıca bu iki ülke İspanya İç Savaşı meselesinin Milletler Cemiyeti'ne²² zarar vermesini engellemek için faaliyet göstermiştir.²³ Öte yandan SSCB'nin Cumhuriyetçilere destek vermesinden ötürü İngiltere ve Fransa'nın SSCB tehlikesine karşı ehvenişer olan Hitler'i ve Nasyonal Sosyalizmi daha tercih edilebilir buldukları ve bu nedenle savaşa müdahil olmadıkları da söylenebilir.²⁴

Cumhuriyet Hükümeti uluslararası arenada yeterince destek göremediği için kendi stratejisini oluşturmak durumunda kalmıştır. İsyancılar Madrid'i kuşatma altında tutunca başkentin 1936 yılının Kasım ayında Valencia'ya taşınmasına karar verilmiştir.²⁵ Avrupalı büyük güçler tarafından daha faz-

²⁰ Casanova, *İspanya İç Savaşı'nın...*, 33, 38, 181-182, 190.

²¹ Yücel Güçlü, "Nyon Conference of 1937 on the Prevention of Piratical Acts in the Mediterranean and Turkey" *Belleten* 66, Sayı 246 (Ağustos 2002): 531-532; Julián Casanova, *The Spanish Republic and Civil War*, Çev. Martin Douch (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 212-214.

²² Milletler Cemiyeti/ Cemiyet-i Akvam (League of Nations/Sociétés Nations) I. Dünya Savaşı'nı kazanan ülkeler tarafından Versay Antlaşması'nın uygulanmaya başlandığı 10 Ocak 1920 tarihinde resmi olarak İsviçre'de tesis edilmiştir. Cemiyetin amacı dünyada güvenliği, kalıcı barışı, adaleti oluşturmak ve uluslararası problemleri evrensel hukuk kurallarına uygun biçimde iş birliği yaparak halletmektir. Ercan Haytoğlu, "Cemiyet-i Akvam (Milletler Cemiyeti ve Türkiye)", *Atatürk Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 06.11.2023. <https://atatürkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/cemiyet-i-akvam-milletler-cemiyeti-ve-turkiye/?pdf=3726>.

²³ İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları 1. Cilt (1920- 1945)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000), 527.

²⁴ Şenyıldız, "Hedefine Ulaşan...", s. 450.

²⁵ Javier Navarro Navarro, "Historiografía, Memoria, Silencios y Conmemoraciones la Valencia Capital de la República", *Pasado y Memoria: Revista de Historia Contemporánea*, Sayı 21 (2020): 73-74.

la yardım gören Milliyetçiler 1937 yılı içerisinde Cumhuriyetçilere saldırılarını artırmışlardır. 1937 yılının Mart ayında yapılan Guadalajara Savaşı'nda Cumhuriyetçiler başarı göstermiş olsalar da 1937 yılının sonbaharından itibaren Franco kuvvetleri kuzeyde bulunan Cumhuriyetçi bölgeleri ele geçirmeye devam etmiştir.²⁶ İsyancıların artan baskısı karşısında Cumhuriyetçilerin merkezi olan Valencia tehlikeye düşünce 31 Ekim 1937'de Barcelona'ya taşınmasına karar verilmiştir.²⁷

Savaşın gidişatını belirleyen en önemli mücadelelerden bir tanesi de Teruel Cephesi'nde meydana gelmiştir. Cumhuriyetçiler, Milliyetçilerin kendi üzerlerindeki baskısını kırabilmek için 1937 yılının Aralık ayında strateji değiştirerek savunma yapmak yerine taarruza geçmeye karar vermişler ve Teruel'i geri almak istemişlerdir. Teruel Savaşı 1937 yılının Aralık ayında başlamış ve 1938 yılının Şubat ayına kadar sürmüştür. Cumhuriyetçiler savaşın ilk döneminde başarılı olmuşlar, 1938 yılının Ocak ayında burayı Milliyetçilerden geri almışlar ancak daha sonrasında Milliyetçiler tekrardan taarruza geçmişler ve 1938 yılının Şubat ayında şehirden Cumhuriyetçileri çıkarmayı başarmışlardır. Teruel'in kaybedilmesi Cumhuriyetçilerde büyük hayal kırıklığı yaratmış, bu tarihten itibaren psikolojik üstünlük Milliyetçilerin eline geçmiştir. Nitekim İspanya İç Savaşı'ndaki avantaj Milliyetçilerin lehine dönünce uluslararası arenada Franco Hükümetini resmi ya da yarı resmi olarak tanıyan ülke sayısı da on bire yükselmiştir.²⁸ Türkiye de 1938 yılında Franco Hükümetini "de facto" olarak kabul eden ülkelerin arasında yer almıştır.²⁹

Milliyetçiler, Teruel Savaşı'ndan galip çıktıktan sonra saldırılarını artırmışlar, ilerleyişlerini süratlendirmişler, Valencia, Barcelona ve Madrid'i ele geçirerek savaşa son vermeyi hedeflemişlerdir. Bu doğrultuda 1938 yılının Temmuz ayında iki güç arasında Ebro Savaşı başlamış, Cumhuriyetçiler üstlerindeki baskıyı azaltabilmek için Ebro Nehri'nin aşağı kesimine güçlü bir saldırı gerçekleştirmişlerdir. İspanya İç Savaşı'nın en büyük ve en uzun çatışması olan Ebro Savaşı 1938 yılının Temmuz ayından Kasım ayına kadar sürmüştür. Franco kuvvetleri Valencia'ya saldırıları durdurmalarına rağmen her iki orduda binlerce kayıp yaşanmıştır. Ebro Savaşı'nın sonunda Cumhuriyetçiler geri çekilmek durumunda kalmışlar, Cumhuriyet Hükümetinin böylece fiilen sona ermesine giden yol açılmıştır. Birliklerini Ebro'da çok fazla yıpratılan Cumhuriyetçiler, Franco güçlerinin Barcelona'ya saldırımları sırasında yeterince direnç gösterememişlerdir.³⁰ Bu arada İspanya İç Savaşı'nın

²⁶ Phillips Jr- Phillips, *İspanya'nın Kısa...*, s. 268-269; Edward Hallett Carr, *Komintern ve İspanya İç Savaşı*, Yay. Haz. Tamara Deutscher. Çev. Ali Selman (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 126.

²⁷ *Gaceta de la República* (31 Ekim 1937): 391.

²⁸ Broué, Temime, *İspanya İç Savaşı*, 352-357, 378.

²⁹ Carmen Uriarte, *Las Relaciones Hispano-Turcas durante la Guerra Civil Española 1936-1939*, (Madrid: Ministerio de Asuntos Exteriores-Centro de Documentación y Publicaciones, 1995), 186.

³⁰ Fernando Puell de la Villa, "La Batalla del Ebro", *IV Congreso Internacional de la Cátedra Extraordinaria Complutense de Historia Militar La Batalla: Análisis Históricos y Militares*, Ed. Magdalena de Pazzis Pi Corrales, Ana Sanz de Bremond y Mayáns, Carlos Díaz Sánchez, (Madrid: 2020), 1043, 1083-1084.

kaybedilmesinin nedenleri arasında Cumhuriyetçilerin kendi içlerinde başlayan çatışmalar da etkili olmuştur. Özellikle Katalonya'da yönetimde yer alan sosyalist sendika UGT'nin hükümetten çıkarılması ile ayrılık derinleşmiştir. SSCB de verdiği yardımlara karşılık kendi ideolojisine ters düşen sendikaların yönetimden uzaklaştırılmasını istemiştir.³¹

Ebro Savaşı'nın ardından Milliyetçiler için sıradaki hedef Barcelona olmuş ve 1938 yılının Aralık ayında Barcelona'ya saldırı başlatmışlardır. Cumhuriyetçiler çok fazla gayret gösteremediği yaklaşık bir ay kadar Milliyetçilere karşı mücadele verdikten sonra 1939 yılının Ocak ayının son günlerine doğru şehri terk etmek durumunda kalmışlardır.³² Barcelona'yı elde eden Franco güçleri ilerlemelerine devam etmişler, 1939 yılının Mart ayında Madrid şehrini ele geçirmişler ve Cumhuriyetçi askerlerin 1 Nisan 1939'da teslim olması ile İspanya İç Savaşı resmen sona ermiştir. İspanya İç Savaşı sonrasında Franco³³ kendi diktatörlüğünü kurmuş ve 1975 yılında ölmesine kadar ülkeyi tek başına yönetmiştir.³⁴

2. İspanya İç Savaşı'nda Türkiye'nin Tavrı

İspanya İç Savaşı'nın çıkmasının ardından Türkiye politik olarak kendi tavrını belirleyecek adımlar atmıştır. 1 Eylül 1936'da Bakanlar Kurulu, İspanya İç Savaşı'nın tüm Avrupa barışını tehlikeye atabileceği gerekçesini göstererek İspanya'ya savaş malzemesi gönderilmemesi hakkında bir karar almıştır. Böylece savaşın başlamasından hemen sonra Cumhuriyetçilere ve Milliyetçilere Türkiye aynı mesafede yaklaşmıştır.³⁵ İngiltere ve Fransa'nın başını çektiği Batılı ülkeler savaşın bütün Avrupa'ya yayılmasını engellemek için "Karışmaktan Kaçınma Komitesi (Non-Intervention Committee)" kurmak istemişlerdir. Türkiye'nin de yer aldığı ve yirmi yedi ülkenin desteklediği ko-

³¹ George Orwell, *Katalonya'ya Selam*, Çev. Jülide Ergüder (İstanbul: Alan Yayıncılık, 1985), 62-68.

³² José Sandoval, Manuel Azcárate, *İspanya İç Savaşı 1936-1939*, Çev. Mehmet Harmancı, (İstanbul: Köprü Yayınları, 1969), 137-139; 142-143.

³³ Tam adı Francisco Franco Bahamonde olan Franco 1892 yılında Galiçya Bölgesi'nde Ferrol isimli bir liman şehrinde doğmuştur. 1907 yılında askeri eğitimine başlamış, 1912 yılında Fas'taki İspanyol birliklerine iştirak etmiş, on yıldan fazla kaldığı Fas'ta askeri yeteneklerini diğer kurmay sınıfına göstermeyi başarmıştır. Fas ile yapılan Rif Savaşı'nda (1920-1926) komutanlığını yaptığı birliğin önemli başarılar kazanması onun ülke çapında milli bir kahramana dönüşmesini sağlamıştır. Bu başarılarından ötürü genç yaşında 1926 yılında tuğgeneral rütbesini almıştır. 1934 yılında tümgeneral, 1935 yılında Fas'taki İspanyol ordusu başkomutanı ve 1936 yılında Genelkurmay Başkanı olmuştur. 17 Temmuz 1936'da İspanya Cumhuriyet Hükümetine karşı ayaklanan muhafazakâr subayların içerisinde yer alarak bu isyanın liderliğini üstlenmiştir. İspanya İç Savaşı'nı Milliyetçiler kazandıktan sonra İspanya'yı tek adam rejimi ile askeri bir diktatör olarak otuz altı yıl boyunca yönetmiştir. Bkz. Ayşe Yazar, "Francisco Franco Bahamonde (1892-1975)," *Atatürk Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 06.11.2023. <https://aturkansklopedisi.gov.tr/bilgi/francisco-franco-bahamonde-1892-1975/?pdf=5664>.

³⁴ Ferit Burak Aydar, *İspanya İç Savaşı'nın İzinde Darbe, Devrim, Karşı-Devrim ve Faşizm* (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2017), 519; Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994* (Ankara: İmge Kitabevi, 1996), 52.

³⁵ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Kurum: 30-18-1-2, Yer Bilgisi: 68-73-2.

mite ilk toplantısını 9 Eylül 1936'da yapmıştır.³⁶ Türkiye'nin İspanya İç Savaşı sırasında dış politikasını oluştururken İngiltere ve Fransa'yı takip ettiği anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin politik tavrını savaş sırasında etkileyen üç olay vardır. Bunlardan *birincisi* mülteciler meselesi, *ikincisi* İspanyol ticaret gemilerinin Türk kara sularında batırılması, üçüncüsü de Ekrem Hamdi König olayıdır. Öncelikle mülteciler meselesinin Türk-İspanyol ilişkilerine etkisinden bahsedilmesi gerekmektedir. İspanya İç Savaşı sırasında hayatını kurtarmak isteyen siviller ve askerler elçiliklere mülteci olarak iltica etmişlerdir. Madrid Türk Elçiliği'ne de 1936 ve 1938 yıllarında sığınan çok sayıda mülteci bulunmaktadır.³⁷

Türkiye'nin İspanya Elçisi olarak bu tarihlerde görev yapan Tevfik Kâmil Koperler, mültecilere yardım etmiş ve mültecilerin bakımlarının karşılanması için 1936 yılının Ağustos ayında maddi destek talebinde bulunmuştur. Başbakan İsmet İnönü duruma kayıtsız kalmamış ve Türk Elçiliği'ne iki bin lira para yardımı gönderilmesi kararı alınmıştır.³⁸ Türkiye uyguladığı tarafsız tavırdan ötürü öncelikle mülteciler meselesini sorunsuz çözmek istemiş ve bu bağlamda İspanya Dışişleri Bakanı Julio Álvarez del Vayo ile Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras 1937 yılının Şubat ayında Cenevre'de konu hakkında görüşmüşlerdir. Sonuçta mültecilerin Türkiye'ye gönderilmesi hususunda iki ülke arasında antlaşma sağlanmıştır.³⁹ Antlaşmanın yürürlüğe konması biraz zaman almış, mültecilerin "Karadeniz" isimli vapur ile Türkiye'ye taşınması ve gerekli ödeneklerin ayrılması hususunda Bakanlar Kurulu 1937 yılının Nisan ayında karar almıştır.⁴⁰ 1937 yılının Mayıs ayında Karadeniz Vapuru Valencia Limanı'ndan Türkiye'ye doğru yola çıkmıştır. Vapur, ikmal yapmak için Siracusa Limanı'na yanaştığında Türkiye'ye gitmek istemeyen mültecilerin çoğu vapur mürettebatının da göz yumması ile karaya inerek kaçmışlardır.⁴¹ Karadeniz Vapuru Franco taraftarı 730 civarı mülteci den kalan 8 tanesi ile yoluna devam etmiş ve 28 Mayıs 1937'de İstanbul'a gelmiştir.⁴²

Yaşanan bu hadise Türkiye ile İspanya Cumhuriyet Hükûmeti arasındaki gerilimi artırmıştır. Türkiye'nin Milliyetçilere yardım ettiği düşüncesine kapılan Cumhuriyetçiler Türk Elçiliği'nde bulunan Franco taraftarı subaylar için 28 Ocak 1938'de bir baskın gerçekleştirmişlerdir. Türk Elçiliği'ne ait bir binada yaşamlarını devam ettiren askeri mültecilere böyle bir baskın yapılmış hatta orada olan elçi Tevfik Kâmil de götürülmek istenmiş bunu gören ve olaya müdahale eden elçilik kavaşı Mustafa Topaloğlu da başından yara-

³⁶ Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları*., s. 527.

³⁷ Uriarte, *Las Relaciones Hispano...*, 40

³⁸ Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA), Kurum: 537, Yer Bilgisi: 7438-43802-1; BCA, Kurum: 30-10-0-0, Yer Bilgisi: 129-926-14.

³⁹ TDA, Kurum: 537, Yer Bilgisi: 7903-47571-49. Sinan Kuneralp, "İspanya İç Savaşı ve Türkiye," *Tarih ve Toplum*, Sayı 37 (Ocak 1987): 8.

⁴⁰ BCA, Kurum: 30-18-1-2, Yer Bilgisi: 74-34-17.

⁴¹ Kuneralp, "İspanya İç Savaşı...", 8.

⁴² "İspanya Mültecilerini Hamil Olan Karadeniz Vapuru İspanya Sularındaki Tehlikeli Yolculuğundan Döndü", *Kurun* (29 Mayıs 1937): 1,3.

lanmıştır.⁴³ Hadiseyi öğrenen Türk yetkililer derhal Cumhuriyetçi Hükümetin Türkiye'deki Elçisi Ricardo Begoña ile iletişime geçmişler, elçilik baskınının yaptırımını hak ettiğini söyleyerek iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kesileceğini bildirmişlerdir.⁴⁴ Türkiye gerçekleşen bu olaydan ötürü İspanya Cumhuriyet Hükümetini protesto etmiş, 28 Şubat 1938'de Franco Hükümeti ile temasa geçme hakkı olduğunu duyurmuş, 1938 yılının Mart ayında elçisini geri çağırılmış ve ilişkileri maslahatgüzarlık seviyesine indirmiştir. 1939 yılına kadar İspanya'da maslahatgüzar olarak Türkiye'yi Süleyman Saip Kıran ve Rüştü Demirel temsil etmişlerdir.⁴⁵ Türkiye'nin politikasında tavrı değişikliğine gitmesi İngiltere ve Fransa'yı tedirgin etmiş, iki ülkenin devreye girmesi ile ortak noktada buluşulmuş ve Türkiye karışmazlık politikasını sürdürmeye devam etmiştir.⁴⁶

İspanya İç Savaşı'nda Türkiye'yi doğrudan etkileyen ikinci olay Bozcaada açıklarında iki tane İspanyol ticaret gemisinin kimliği bilinmeyen denizaltılar tarafından batırılması ile yaşanmıştır.⁴⁷ 1937 yılının yaz aylarında İngiliz, Sovyet ve Fransız gemileri kimliği meçhul denizaltılar vasıtası ile vurulmaya başlanmıştır.⁴⁸ Daha sonrasında olay Türkiye'ye sızramış, Odessa'dan gıda iaşesi olarak yola çıkan Ciudad de Cádiz isimli İspanyol gemisi 15 Ağustos 1937'de Bozcaada açıklarında Franco Hükümetinin bayrağını ve üzerinde de C-3 simgesini taşıdığı ileri sürülen bir denizaltı tarafından batırılmıştır. Geminin mürettebatı boğulmaktan kurtarılarak 16 Ağustos'ta İstanbul Limanı'na getirilmiştir.⁴⁹ Geminin kaptanı daha sonra hadiseyi Türk basınına anlatmış, denizaltının ilk başta herhangi bir bayrağın olmadığını, gemiye saldırdıktan sonra geminin batması esnasında Franco Hükümetinin bayrağını çektiğini söylemiştir.⁵⁰ Ayrıca kaptan her ne kadar denizaltıda İspanyol donanmasına ait C-3 işareti bulunsa bile bu saldırıyı yapan denizaltının Franco kuvvetlerine bağlı olması konusunda tereddütlerinin olduğunu ifade etmiştir.⁵¹

Ciudad de Cádiz'in batırılmasından sadece üç gün sonra 18 Ağustos 1937'de Armuro adındaki İspanyol ticaret gemisi Bozcaada sularında

⁴³ Archivo General Militar de Ávila (AGMAV), Código de referencia: C.3002, Signatura: 5: Kuneralp, "İspanya İç Savaşı...", 8.; Uriarte, *a.g.e.*, s. 40.

⁴⁴ Archivo General de la Administración (AGA), Signatura: 82/03626, 24 Şubat 1938.

⁴⁵ AGA, Signatura: 82/03626, 11 Haziran 1938; Uriarte, *Las Relaciones Hispano...*, 158-164; Bilal N. Şimşir, "Cumhuriyetin İlk Çeyrek Yüzylında Türk Diplomatik Temsilcilikleri ve Temsilcileri (1920-1950)," *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 22, Sayı 64-65-66 (Mart-Temmuz-Kasım 2006): 32.

⁴⁶ Gültekin K. Birlik, "İspanya İç Savaşında (1936-1939) Türkiye'nin Dış Politikası," *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* 12, Sayı 24 (Güz 2016): 142.

⁴⁷ Zafer Çakmak, "İspanya İç Savaşı Sırasında İki İspanyol Ticaret Gemisinin Bozcaada Açıklarında Batırılması," *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 179 (Nisan 2009): 105.

⁴⁸ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi...*, 267.

⁴⁹ "Meçhul Bir Tahtelbahir Bozcaada Açıklarında Bir İspanyol Vapurunu Batırdı," *Akşam* (17 Ağustos 1937): 1.

⁵⁰ "Bozcaada Açıklarında Bir Hadise Bir Asi Tahtelbahiri Bir İspanyol Vapurunu Batırdı," *Kurun* (17 Ağustos 1937): 5.

⁵¹ "Çanakkale Dışında Harp Meçhul Bir Tahtelbahir Bir İspanyol Gemisini Top ve Torpil Atarak Batırdı," *Tan* (17 Ağustos 1937): 6.

yine kimliği meçhul başka bir denizaltı saldırısı ile karşı karşıya kalmıştır. SSCB'den İspanya'ya yiyecek taşıyan Armuro gemisi kimliği bilinmeyen bir denizaltı tarafından vurulmuş, batan gemideki mürettebatı Kemal isimli vapur kurtarmıştır.⁵² 22 Ağustos'ta İstanbul'a mürettebat getirilmiş sonrasında geminin kaptanı basına bir açıklama yaparak olayı anlatmıştır. Kendilerini batıran denizaltının İtalyanlar tarafından kullanıldığı kanaatinde olduğunu, torpil atmadan önce meçhul denizaltının Franco Hükümetinin bayrağını çekmesinin hiçbir anlam taşımadığını, İspanyol deniz kuvvetlerinde bu modelde bir denizaltının bulunmadığını belirtmiştir.⁵³ Yapılan açıklamalardan Türkiye'de yaşanan denizaltı saldırılarında İtalya'nın parmağının olabileceği anlaşılmaktadır.

Türkiye kendi kara sularında ortaya çıkan olaylardan ötürü hızla tavır almıştır. 24 Ağustos 1937'de Bakanlar Kurulu İsmet İnönü Başkanlığı'nda İstanbul'da bir araya gelmiştir. Toplantının gündem maddesini son zamanlarda Türk kara sularında yaşanan kimliği meçhul denizaltı tecavüzleri oluşturmuştur.⁵⁴ Ayrıca Dışişleri Bakanlığı, Bakanlar Kurulu'nun toplandığı gün Ankara bulunan elçiliklere nota da vermiştir. Notaya göre Boğazlar dâhilinde yabancı bir denizaltı fark edilirse uluslararası Boğazlar Sözleşmesi ve milletlerarası hukuk kuralları kapsamında ilgili denizaltının teslim olmasının talep edileceği, eğer teslim olmazsa zor kullanılarak alıkoyulacağı ve gerekirse ortadan kaldırılacağı ilan edilmiştir. Dışişleri Bakanlığı bu notanın elçiler aracılığı ile kendi hükümetlerine bildirilmesini de talep etmiştir.⁵⁵

Bakanlar Kurulu 9 Eylül 1937'de tekrardan bir araya gelerek konu hakkında yeni bir kararname çıkarmıştır. Kimliği meçhul denizaltılar Türk kara sularında görülürse nasıl bir yol haritası izlenmesi gerektiği ilgili kararnamede açıklanmıştır.⁵⁶ Türkiye sadece iç politikada kimliği meçhul denizaltılar konusunda kararlar almamış aynı zamanda uluslararası çağrılara da yanıt vererek kendi güvenliğini sağlamak istemiştir. Nitekim İngiltere ve Fransa Akdeniz'de denizaltı korsanlığına karşı mücadele edebilmek için Nyon'da bir konferans tertip etmeye karar vermişler ve Türkiye'yi de konferansa davet etmişlerdir.⁵⁷ Türkiye gelen çağrıya olumlu cevap vermiş ve 10 Eylül 1937'de Nyon'da yapılacak konferansta ülkeyi temsil etmesi için Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras görevlendirilmiştir.⁵⁸ 10-14 Eylül 1937 tarihlerinde Nyon'da gerçekleştirilen konferans sonunda Akdeniz'de ortaya çıkan kimliği meçhul denizaltı saldırılarına karşı tedbir almak için bir antlaşma

⁵² "Bozcaadada Bir Vapur Daha Torpillendi," *Tan* (19 Ağustos 1937): 1.

⁵³ "Meçhul Tahtelbahirlerin Hüviyeti Anlaşılmadı," *Akşam* (23 Ağustos 1937): 2.

⁵⁴ "Dolmabahçede V. Heyetinin Mühim Bir İçtimaı," *Anadolu* (25 Ağustos 1937): 1.

⁵⁵ "Marmara'daki Meçhul Denizaltı Gemisi Hakkında Devletlere Nota Verdik," *Son Posta* (26 Ağustos 1937): 1, 14.

⁵⁶ BCA, Kurum: 30-18-1-2, Yer Bilgisi: 78-77-15.

⁵⁷ Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları...*, 528; "Dün Hükümetimiz de Resmen Akdeniz Konferansına Davet Edildi," *Cumhuriyet* (8 Eylül 1937): 1.

⁵⁸ "Davet ve Cevabımız," "Akdeniz Konferansı İçin Bize Yapılan Davetle Cevabımızın Metinleri," *Tan* (9 Eylül 1937): 1, 10.

yapılmış ve konferansa katılan tüm temsilciler bu antlaşmayı imzalamıştır.⁵⁹ Nyon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi için Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından da onaylanması gerekiyordu ve antlaşma 18 Eylül 1937 tarihinde TBMM'de kabul edilmiştir.⁶⁰

Nyon Konferansı süreci Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ve Başbakan İsmet İnönü arasında fikir ayrılığının doğmasına da neden olmuştur. Kimliği bilinmeyen denizaltı gemileri ile Akdeniz'de mücadele verecek iki büyük güç olan Fransa ve İngiltere ile Türkiye'nin gerektiğinde iş birliği yapacak olması iki devlet adamını anlaşmazlığa düşürmüştür. İnönü böyle bir antlaşma yapılırsa İtalyanlar ile savaşıma tehlikesinin ortaya çıkabileceğini düşünmüş ve bu sebeple her ülkenin kendi kara sularının güvenliğini sağlamasının daha güvenilir bir yol olduğuna karar vermiştir. Atatürk ise tam tersine Türkiye'den böyle bir yardım talep edilmesini gayet olumlu karşılamıştır. Atatürk, İnönü'nün böyle temkinli olmasına sinirlenmiş, neticede Atatürk'ün kararı ağır basmış ve Nyon Antlaşması onun verdiği emirler çerçevesinde imzalanmıştır.⁶¹ İspanyol İç Savaşı sırasında İspanyol gemilerinin Türk kara sularında batırılması Türkiye'nin iç politikasını etkilemiş, Atatürk ve İnönü arasındaki anlaşmazlık İnönü'nün Başbakanlıktan ayrılma sürecini hızlandırmış ve sonunda İnönü 25 Ekim 1937'de istifasını vermiştir.⁶²

Türkiye'nin politik tavrını İspanya İç Savaşı sırasında etkileyen son olay silah kaçakçılığı meselesinin ortaya çıkmasıdır. Türkiye, İspanya İç Savaşı'nın tarafları olan Cumhuriyetçilere ve Milliyetçilere silah gönderilmesini yasaklayan bir kararı 1936 yılının Eylül ayında almıştır.⁶³ Ancak Avrupa'dan İspanya'ya silah kaçakçılığı yapıldığı gibi Türkiye'den iki önemli isim, Fuat Babanzade ve Ekrem Hamdi König silah kaçakçılığı ile suçlanmışlardır. Milli Türk burjuvazisinin önemli isimlerinden olan Fuat Bey, Fransız, Çek ve İngiliz silah fabrikalarının Türkiye temsilcisi olarak bu yıllarda görev yapmıştır. Yetkisini kullanarak Yahudi ve Yunan asıllı ortakları ile iş birliğine giden Fuat Babanzade Cumhuriyetçilere silahlar sağlamıştır. Onun yaptığı eylemi basit bir uluslararası kaçakçılık olayı olarak değerlendirenler bulunmakla beraber konunun siyasi yönünün olup olmadığına dair kesin hüküm verebilmek için yeni bilgilere ulaşılmaması gerekmektedir.⁶⁴ Ekrem Hamdi König'in⁶⁵ gerçekleş-

⁵⁹ Tuğba Belenli, "Nyon Konferansı (10-14 Eylül 1937)," *Atatürk Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 08.11.2023. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/nyon-konferansi-10-14-eylul-1937/?pdf=3426>.

⁶⁰ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 5, Cilt: 19, Birleşim: 77, 345-351.

⁶¹ Kâmuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991), 174; Abdi İpekçi, *İnönü Atatürk'ü Anlatıyor* (İstanbul: Dünya Kitapları, 2004): 44.

⁶² Zafer Çakmak, *İkinci Dünya Savaşı Öncesi Akdeniz'de Korsan Denizaltılar Sorunu Nyon Antlaşması* (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009), 112-116; "Son Dakika: İsmet İnönü Dün İstifasını Verdi B. Celâl Bayar Başvekil," *Ulus* (26 Ekim 1937).

⁶³ BCA, Kurum: 30-18-1-2, Yer Bilgisi: 68-73-2.

⁶⁴ Sinan Kunalp, "İspanya İç Savaşı'nda Uçak Ticareti ve Ekrem König," *Tarih ve Toplum*, Sayı 60 (Aralık 1988): 6; Aladağ, *İspanya İç Savaşı...*, 86.

⁶⁵ Ekrem Hamdi König'in babası Kiraz Hamdi Paşa ile dayısı Süleyman Şefik Paşa, Damat Ferit

tirdiği uçak kaçakçılığı ise Türkiye’de daha büyük bir yankı uyandırmıştır.

İspanya İç Savaşı sırasında König, Millî Savunma Bakanlığı’nın ve Dışişleri Bakanlığı’nın mühürlerini ve imzalarını taklit etmiş, Türkiye namına Kanada’dan savaş uçakları siparişi vermiş ve İspanya’ya yollamaya çalışmıştır. Uçakların sipariş edilmesi Amerikalı yetkililerin dikkatini çekmiş, konu hakkında Türkiye’nin ABD Büyükelçisi Mehmet Münir Ertegün’den bilgi notu talep edilmiştir. Sonunda Türkiye’nin böyle bir talebi olmadığı, olayın uluslararası silah kaçakçılığı şebekesi ile ilgisinin bulunduğu anlaşılmıştır. Aslında König olayı 1938 yılında ortaya çıkmış ancak basına pek yansımamış, Atatürk vefat ettikten sonra İnönü Cumhurbaşkanlığı makamına gelince 1939 yılının Ocak ayı başlarında uçak kaçakçılığı meselesi ayrıntıları ile gündeme gelmiştir. Cumhurbaşkanı İnönü’nün Başbakan Celal Bayar’ı siyasi anlamda tasfiye etmek için olayı kullandığına dair yorumlar da yapılmıştır. König olayı neticesinde 17 Ocak 1939’da önce siparişte imzası taklit edilerek kullanılan Millî Savunma Bakanı Kazım Özalp daha sonra 25 Ocak 1939’da Başbakan Celal Bayar istifa etmiştir.⁶⁶

König olayının bir başka boyutu da İspanya İç Savaşı’nda hangi tarafa uçak kaçakçılığının yapıldığının ortaya çıkarılmasıdır. Konu hakkında *Sinan Kunalalp*, König’in Kanada’dan aldığı savaş uçaklarını Franco yanlılarına gönderilmesi işini üstlendiğini belirtmiştir.⁶⁷ *Mete Tunçay*, Kunalalp’in görüşüne katılmadığını açıklamış, uçakların Milliyetçilere gönderilmediğini tam aksine Cumhuriyetçilere yollandığını düşünmüştür. Tunçay, bunun sebebinin iç savaş boyunca Türkiye’nin İspanya’nın meşru hükümeti olarak Cumhuriyetçileri tanınması ile açıklamıştır.⁶⁸ Türk basını da olay ile ilgili farklı yorumlarda bulunmuş, bazı haberlerde Cumhuriyetçilere başka haberlerde ise Milliyetçilere uçakların gönderildiği yazılmıştır. Hatta ilgili kaçakçılık şebekesinin her iki tarafa uçak sattığı da iddia edilmiştir. Ayrıca Fran-

Paşa Hükümetinde Harbiye Nazırı olarak görev yapmış olup bu isimler daha sonra 150’likler arasında yer alarak sürgüne gönderilmişlerdir. Ekrem Hamdi, Almanya’da eğitimini tamamladıktan sonra I. Dünya Savaşı sırasında Alman subaylarının yanında istihbarat alanında iş yapmıştır. Almanlar tarafından kendisine Kral anlamına gelen “König” lakabı verilmiştir. Soyadı kanunu yürürlüğe girince de “König” soyadını almıştır. I. Dünya Savaşı bitince çeşitli Alman firmalarının temsilcilerini üstlenen Ekrem Hamdi König, İstanbul sosyetesinin de tanınmış simaları arasında yer almıştır. Ticari faaliyetlerinin yanında Türkiye’deki siyasi çevreler ile de yakın bağlantılar kurmayı başarmıştır. Bkz. Kunalalp, *İspanya İç Savaşı’nda Uçak.....*, s. 6.

⁶⁶ Fatma Öztürk Şahin, “Uluslararası Bir Uçak Skandalı “Ekrem König Olayı”nın Ortaya Çıkarılmasında Washington Büyükelçisi Mehmet Münir Ertegün’ün Rolü,” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* XVIII, Sayı 36 (2018): 224, 226-227, 230-233; “Büyük Bir Sahtekârlığın Tahkikatı İlerliyor,” *Cumhuriyet* (8 Ocak 1939): 1; “Mühim Bir Sahtekârlık İşî Meydana Çıkarıldı,” *Akşam* (8 Ocak 1939): 1; M. Zekeriya Sertel, “Nefret Uyandıran Son Kaçakçılık Hadisesi,” *Tan* (10 Ocak 1939): 1, 10; “Ekrem König’in İadesi Hakkında Fransa Hükümeti Nezdinde Yapılan Teşebbüse Cevab Bekleniyor,” *Son Telgraf* (10 Ocak 1939): 1; “Kaçakçılık Hâdisesi Etrafında Ankarada Yapılmakta Olan Tahkikat Son Safhadadır,” *Yeni Asır* (10 Ocak 1939): 1, 5; “Parti Grubunda Dün General Kâzım Özalp’in İstifası İşî Görüşüldü,” *Son Posta*, (18 Ocak 1939): 1, 11; “Celal Bayar Kabinesi Dün İstifası Verdi,” *Cumhuriyet* (26 Ocak 1939): 1, 7.

⁶⁷ *Kunalalp*, *İspanya İç Savaşı’nda Uçak.....*,7

⁶⁸ Mete Tunçay, “Ekrem König’in Uçak Kaçakçılığı, -Sinan Kunalalp’in İleri Sürdüğü Gibi Milliyetçiler Adına mı, Yoksa Cumhuriyetçiler Hesabına mı Yapılmıştır?,” *Tarih ve Toplum*, Sayı 60 (Aralık 1988): 8.

co'nun Türkiye temsilcisi Julio Palencia, basına verdiği demeçte uçakların Cumhuriyetçi Hükûmete satıldığını ifade etmiştir.⁶⁹ İspanyol arşivlerinden elde edilen belgelere göre Franco Hükûmetinin uçak kaçakçılığı meselesinde bağlantısının olma ihtimalinin düşük olduğu anlaşılmıştır. Julio Palencia, hükûmetine Türkiye'de ortaya çıkan silah kaçakçılığı olayını raporunda yazarken bu mesele ile Milliyetçilerin hiçbir alakasının olmadığını vurgulamıştır.⁷⁰ İlaveten Palencia Türk basınına yolladığı açıklama ile kendilerinin bu konu hakkında ilişkilerinin olmadığını ifade ederken, Cumhuriyetçilerin Türkiye'deki elçisi Ricardo Begoña'nın⁷¹ hiçbir beyanda bulunmaması dikkat çekicidir.

3. İspanya İç Savaşı'nda Yer Alan Türk Vatandaşları

İspanya İç Savaşı'nda sadece İspanyollar savaşmamış aynı zamanda on binlerce gönüllü de savaşa katılmıştır. Türkiye'de şimdiye kadar yapılan çalışmalarda İspanya'daki savaşa katılan Türklerden çok az bahsedilmiştir.⁷² Karışmazlık Komitesi gönüllülerin İspanya'ya savaşa gitmesine engel olmak amacıyla bir karar almış ve Karışmazlık Komitesi hükmünü uygulayan Türkiye 20 Şubat 1937'de çıkardığı kararname ile vatandaşlarının İspanya İç Savaşı'na katılması yasaklamıştır.⁷³ Alınan karara rağmen İspanya İç Savaşı'na katılan az sayıda gönüllü Türk vatandaşı olmuştur. Uluslararası Tugay adı verilen birliklere dünyanın farklı ülkelerinden solcular iştirak etmiştir. Mustafa İbrahim isimli 47 yaşındaki bir Türk vatandaşı 14. Tugay mensubu olarak İspanya İç Savaşı'nda faaliyet göstermiştir.⁷⁴ Alper Asa adındaki Türk Yahudi'si bu tugaylara katılmış, savaş sonrasında Burgos hapisanesinde mahkûm olmuş, buradayken Miranda de Ebro toplama kampından kaçmış ama tekrar İspanyol polisi tarafından yakalanmış ve idam cezasına mahkûm edilmiştir.⁷⁵ İspanya İç Savaşı'nda Uluslararası Tugaylara katılan kişiler için farklı ülkelerde arşivler kurulmuştur. ABD'de oluşturulan Abraham Lincoln Tugayı Arşivlerinde (The Abraham Lincoln Brigade Archives) "Türk" anahtar kelimesi ile arama yapıldığında on bir kişinin ismine ulaşılmıştır. Bu isimler-

⁶⁹ "Tayyare Kaçakçılığı Rezaleti," *Son Telgraf* (8 Ocak 1939): 1, 6; "Ekrem Kônîk Hakkındaki Tahkikat," *Cumhuriyet* (9 Ocak 1939): 1, 9; "İspanyadaki Muhariplere Tayyare Satışı," *Vakit* (10 Ocak 1939): 1, 8.

⁷⁰ AGA, Signatura:82/10603, 11 Ocak 1939.

⁷¹ Miguel Ángel Ochoa Brun, *Historia de la Diplomacia Española* (Madrid: Ministerio de Asuntos Exteriores, 2002), 267.

⁷² Mehmet Necati Kutlu, "İspanya İç Savaşı Dönemi Türk-İspanyol İlişkilerine Dair Düşünceler ve Bir Örnek Olay," *Las Relaciones Turco-Españolas a lo Largo de la Historia- Tarih Boyunca Türk İspanyol İlişkileri*. Yay. Haz. Zeynep Kaleli, Çağla Işıl Soykan, Cafer Naim Koçtürk (Madrid: Editorial Tam, Madrid, 2008), 88-89.

⁷³ BCA, Kurum: 30-18-1-2, Yer Bilgisi: 72-14-10.

⁷⁴ Aydar, *İspanya İç...*, 368.

⁷⁵ "Asa Alper to Die- Unless!", *The Volunteer for Liberty* 3, Sayı 7 (1942), Erişim tarihi: 11.11.2023. <https://wdc.contentdm.oclc.org/digital/collection/scw/id/14098>; Elçin Solmaz, "Karanlıkta Kar Yağıyor: İspanya İç Savaşı'nın Türkiye Solunda Yansımaları," *Gelenek*, Sayı 141 (Mayıs 2019), Erişim tarihi: 11.11.2023. <https://gelenek.org/karanlikta-kar-yagiyor-ispunya-ic-savasinin-turkiye-solunda-yansimalari/>

den yedi tanesinin kökeni Amerikalı Türk, birinin kökeni Ermeni, kalan üç tanesi de Yunan olarak belirtilmiştir. Amerikalı Türk olarak ifade edilenlerin künye bilgileri şöyledir:

1- Doneg Barberain Amerikalı Türk olup 1937 yılında İspanya'ya gitmiş 1938 yılında ABD'ye geri dönmüş⁷⁶,

2- Bedros Donegian 1900 yılında Türkiye'de doğmuş sonraki yıllarda ABD'ye gitmiş, 1937 yılında İspanya'ya varmış ve 1975 yılında vefat etmiştir. Kayıtlara Amerikalı Türk olarak geçmiş⁷⁷,

3- 1895 yılında İstanbul'da doğan Harry Kachigian 1937 yılında İspanya'ya ulaşmış, 1938 yılında ABD'ye dönen Kachigian köken olarak Amerikalı Türk olarak kaydedilmiş⁷⁸,

4- George Karaghuzian (Karantzalis) 1913 yılında İstanbul'da doğmuş, 1937 yılında ABD'den İspanya'ya gitmiştir. 1938 yılında Ganceda Savaşı'nda öldürülen Karaghuzian'ın etnik kökeni Amerikalı Türk olarak belirtilmiş⁷⁹,

5- Vahram Kevorkian 1892 yılında İstanbul'da doğmuş, 1912 yılında Yunanistan'ın Patras şehrinden ABD'ye göç etmiştir. Kayıtlara Amerikalı Türk olarak geçirilen Kevorkian 1937 yılında İspanya İç Savaşı'na katılmış ve 1940 yılında New York'ta ölmüş⁸⁰,

6-John H. Mapralian 1899 yılında Rhode Adası'nda doğmuş, annesi ve babası Türkiye kökenli olan Mapralian 1937 yılında İspanya'ya ulaşmıştır. 1938 yılının Mart ayında Belchite geri çekilmesinde öldürülmüş, cesedi Ebro Nehri'nde görülmüş⁸¹,

7- Jacob Chilingirian 1912 yılında Bursa'da doğmuş, 1937 yılında İspanya'ya gitmiş, 1938 yılında ABD'ye geri dönen Chilingirian 2002 yılında California'da vefat etmiştir.⁸²

⁷⁶ The Abraham Lincoln Brigade Archives (ALBA), "Doneg Barberain", Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://alba-valb.org/volunteers/doneg-barberain/>

⁷⁷ ALBA, "Bedros Donegian." Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://alba-valb.org/volunteers/bedros-donegian/>

⁷⁸ ALBA, "Harry Kachigian." Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://alba-valb.org/volunteers/harry-kachigian/>

⁷⁹ ALBA, "George Karaghuzian." Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://alba-valb.org/volunteers/george-karantzalis/>

⁸⁰ ALBA, "Vahram Kevorkian." Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://alba-valb.org/volunteers/vahram-kevorkian/>

⁸¹ ALBA, "John H. Mapralian." Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://alba-valb.org/volunteers/john-h-mapralian/>

⁸² ALBA, "Jacob Chilingirian." Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://alba-valb.org/volunteers/chilingirian-jacob/>

Tablo 1: Amerikan arşivlerinde “Türk” ibaresiyle İspanya İç Savaşı'na katıldığı belirtilen isimlerin listesi

Adı Soyadı	İspanya İç Savaşı'na Katılma Yılı
Doneg Barberain	1937
Bedros Donegian	1937
Harry Kachigian	1937
George Karaghuzian	1937
Vahram Kevorkian	1937
John H. Mapralian	1937
Jacob Chilingirian	1937

Kaynak: The Abraham Lincoln Brigade Archives (ALBA)

Yukarıda verilen isimler her ne kadar arşivlere Türk kökenli olarak kayıt edilmiş olsalar bile aslında bu kişilerin Ermeni ya da Sefarad Yahudisi olma ihtimali çok yüksektir. Zaten adlarından ve soyadlarından Türkiye'nin (Osmanlı Devleti'nin) azınlık vatandaşı oldukları gayet net anlaşılmaktadır. I. Dünya Savaşı öncesi doğan bu isimlerin pek çoğu büyük olasılıkla savaş öncesi ya da savaşın bitiminin ardından Türkiye Devleti kurulduktan sonra ABD'ye göç etmişler ve İspanya İç Savaşı'na oradan katılmışlardır.

Amerikan arşivleri dışında konu hakkında daha güvenilir bilgilere İspanyol arşivlerinden ulaşılmaktadır. İlgili arşivlerde İspanya İç Savaşı'nın sona ermesinin ardından Miranda de Ebro toplama kampına gönderilen yirmi dört Türk vatandaşına ait kişisel dosya klasörleri vardır. Ancak bu kişilerin tamamını II. Dünya Savaşı sırasında Almanya ya da Fransa'dan kaçarak İspanya sınırına yasa dışı bir biçimde girenler oluşturmuştur. Alfabetik sıra ile bu şahısların bilgileri paylaşılırsa:

1- Abraham Behar Hacco 1913 yılında Berlin'de doğmuş, 1933 yılında İspanya'nın Alicante şehrine gelmiş ve ticaretle uğraşmış. 6 Nisan 1941'de Alicante'de tutuklanmış, 26 Nisan 1941'de Miranda de Ebro toplama kampına girmiş⁸³,

2- Agabeg Karian 1900 yılında Erivan'da doğmuş, ayakkabıcılık mesleğini yapmış, Paris'te ikametgâhını sürdürmüştür. İspanya İç Savaşı sonrası II. Dünya Savaşı sürerken İspanya üzerinden ABD'ye gitmek isterken 20 Nisan 1940'ta tutuklanmış, 18 Nisan 1941'de Ebro'ya gönderilmiş⁸⁴,

3- Alejandro Salaman Elal'nın doğum tarihi belirtilmeden yaşının 58 olduğu ve meslek olarak berberlik yaptığı yazılmıştır. 13 Nisan 1940'ta tutuklanmış ve 19 Ekim 1940'ta toplama kampına yollanmış⁸⁵,

⁸³ Archivo General Militar de Guadalajara (AGMG), Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305285, Expediente: 985.

⁸⁴ AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305327, Expediente: 7143.

⁸⁵ AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305363, Expediente: 12452.

4- Andre Leon Saltiel Errera 1921 yılında İstanbul'da doğmuş, hukuk bölümü öğrencisi olan Saltiel 28 Nisan 1944'te tutuklanmış ve 8 Mayıs 1944'te toplama kampına alınmıştır⁸⁶,

5- Berdi Zenon Babıkiam'nın doğum tarihi yazılmadan Edirne'de doğduğu, 54 yaşında olduğu, 1928 yılında Amsterdam isimli vapurla İspanya'ya izinsiz geldiği, belgelerindeki eksikliklerden ötürü 1940 yılında tutuklandığı ve 1941 yılında toplama kampına gönderildiği yazılmış⁸⁷,

6- Bohor Ille 1878 yılında İstanbul'da doğmuş, Alicante şehrinde ticaretle uğraştığı belirtilmiştir, 1941 yılında tutuklanıp toplama kampına yollandığı aktarılmıştır⁸⁸,

7- Garbisse Kasparian 1922 yılında İstanbul'da doğmuş, tarım mesleğiyle uğraşmış, 14 Mart 1944'te İspanya sınırını Kuzey Afrika'da bulunan de Galle birliklerine katılmak için aşmış ve bu nedenle 29 Mart 1944'te toplama kampına yollanmıştır⁸⁹,

8- İhsan Adalı'nın doğum tarihi belirtilmeden Antakya'da doğduğu, 30 yaşında olduğu, açlıklar yaptığı, 1940 yılında tutuklanarak toplama kampına gönderildiği yazılmıştır. 1941 yılının Haziran ayında masrafları kendisine ait olmak üzere serbest bırakılmasına ve ülkesine geri gönderilmesi için Türkiye'nin İspanya Elçiliği'ne teslim edilmesine karar verilmiş fakat neden toplama kampına alındığı dosyasında ifade edilmemiştir⁹⁰,

9- Jacobo Cohen Camayor İstanbul'da doğmuş, Barcelona'da ticaretle uğraşmış 1940 yılının Ekim ayında tutuklanmış ve 1941 yılının Ocak ayında toplama kampına gönderilmiştir⁹¹,

10- Jacques Levy (Jacques Levis) 1904 yılında Aydın'da doğmuş, Seferad Yahudisi olup Paris'te ticaretle uğraşırken II. Dünya Savaşı sırasında Fransa'nın Almanya işgaline uğramasından sonra Almanların kendisine zarar verebileceğini düşünerek İspanya'ya iltica etmiştir. 1944 yılında tutuklanarak toplama kampına yollanmış, 1945 yılında savaşın bitmesinin ardından kendisinin serbest bırakılmasını, ailesi ile iletişime geçilip gerekli maddi yardımı almasının sağlanmasını talep etmiştir⁹²,

11- Jaime Taragano 1891 yılında Türkiye'de doğmuş, 1931 yılında Türkiye'den İspanya'ya gelmiş, tekstil tüccarı olarak Barcelona ve Alicante'de faaliyet göstermiş, İspanya'dan ayırmak için izin almasına rağmen ülkeden çıkmadığından 1942 yılında tutuklanmış ve toplama kampına yollanmıştır.

⁸⁶ AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305363, Expediente: 12486.

⁸⁷ AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305282, Expediente: 553.

⁸⁸ AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305324, Expediente: 6695.

⁸⁹ AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305327, Expediente: 7167.

⁹⁰ AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305385, Expediente: 3; AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305279, Expediente: 64.

⁹¹ AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305298, Expediente: 2870.

⁹² AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305387, Expediente: 217; AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305336, Expediente: 8469.

Konu hakkında Türkiye'nin İspanya Barcelona Konsolosu ile temasa geçilmiş, gerekli çıkış belgelerinin hazırlanmasından sonra serbest bırakılarak İspanya'dan ayrılması sağlanmış⁹³,

12- Jakobo Benefrain 1903 yılında Türkiye'de doğmuş, 1924 yılında İspanya'ya girmiş, tekstil ticareti ile uğraşmış, amacı İspanya'da kalmak olan Benefrain 1942 yılının Ekim ayında tutuklanmış ve aynı yılın Kasım ayında toplama kampına yollanmış⁹⁴,

13- Joe Jossua 1914 yılında İzmir'de doğmuş, Paris'te ikame ederken ticaretle uğraşmış, 1942 yılının Ekim ayında Kuzey Amerika'ya gitmek için İspanya topraklarını yasadışı geçerken tutuklanmış ve toplama kampına gönderilmiş⁹⁵,

14- Jorge Papas 1931 yılında İspanya'ya girmiş, amacı İspanya'da çalışmaya devam etmek olan Papas eksik belgelerinden ötürü 1939 yılının Eylül ayında tutuklanmış⁹⁶,

15- Jose Henri Naar 1891 yılında İstanbul'da doğmuş, 1941 yılının Aralık ayında tutuklanmış, 1942 yılının Ocak ayında toplama kampına yollanmış⁹⁷,

16- Joseph Mouchabac 1908 yılında İstanbul'da doğmuş daha sonra Fransa'ya göç etmiş ve ticaretle uğraşmış, 1942 yılının Kasım ayında Barcelona'da tutuklanmış, 1943 yılının Ocak ayında toplama kampına gönderilmiş⁹⁸,

17- Kemal Nassi 1883 yılında İstanbul'da doğmuş, Madrid'de 1941 yılında tutuklanmış hapisteyken adı bir dolandırıcılık meselesine karışmış⁹⁹,

18- Dosyasında çok fazla bilgi bulunmayan Missin Frandji 1905 yılında İstanbul'da doğmuş, 1941 yılında Alicante'de tutuklanmış¹⁰⁰

19- Moise Cohen 1903 yılında İstanbul'da doğmuş, Fransa'da ikamet etmiş, ticaretle uğraşmış, 1942 yılında tutuklanarak toplama kampına sevk edilmiş¹⁰¹,

20- Moises Mordoh Avu 1906 yılında İzmir'de doğmuş, seyyar satıcı olarak çalışmış, 1940 yılında tutuklanmış¹⁰²,

21- Tchak Anav Avigdor 1899 yılında İstanbul'da doğmuş, 1936 yılında geldiği İspanya'da ticaretle uğraşmış, 1941 yılında tutuklanmış, konu hakkında Türkiye'nin Barcelona Konsolosluğu'na bilgi verilmiş ancak Anav'ın Türk vatandaşlığını kaybettiği konsolosluk tarafından İspanyol yetkililere iletilmiş¹⁰³,

22- Toress Fantazian'nın doğum tarihi verilmemiş, Türkiye Ermenilerinden olan Fantazian marangozculuk yapmış, Fransa'da ikamet etmiş, 1940

⁹³ AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305371, Expediente: 13711.

⁹⁴ AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305286, Expediente: 1048.

⁹⁵ AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305326, Expediente: 6992.

⁹⁶ AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305351, Expediente: 10653.

⁹⁷ AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305347, Expediente: 10151.

⁹⁸ AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305347, Expediente: 10042. Aynı dosyada bulunan iki belgede farklı doğum tarihleri verilmiş, bir belgede 1908 diğer belgede 1911 yazılmıştır.

⁹⁹ AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305348, Expediente: 10179.

¹⁰⁰ AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305312, Expediente: 4948.

¹⁰¹ AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305298, Expediente: 2873.

¹⁰² AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305346, Expediente: 9944.

¹⁰³ AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305280, Expediente: 264.

yılının Eylül ayında tutuklanmış ve 1940 yılının Ekim ayında toplama kampına yollanmış¹⁰⁴,

23- Ylle Bohor, 1878 yılında İstanbul'da doğmuş, 1933 yılında İspanya'ya gelmiş ve ticaretle uğraşmış, 1941 yılında tutuklanmış, durum hakkında Türkiye'nin Barcelona Konsolosluğu'na bilgi aktarılmış ancak kendisinin Türk vatandaşlığını kaybettiği söylenmiş¹⁰⁵,

24- Yoran Atto'nun doğum tarihi verilmeden İstanbul'da doğduğu yazılmış, gemi boşaltıcısı olarak çalışan Atto 1940 yılında tutuklanarak toplama kampına alınmıştır.¹⁰⁶

Tablo 2: İspanyol arşivlerinde "Türk" ibaresiyle toplama kamplarına gönderilen isimlerin listesi

Adı Soyadı	Toplama Kampına Gönderilme Yılı
Abraham Behar Hacco	1941
Aqabeg Karian	1941
Alejandro Salaman Elal	1940
Andre Leon Saltiel Errera	1944
Berdi Zenon Babikiam	1941
Bohor Ille	1941
Garbisse Kasparian	1944
İhsan Adalı	1940
Jacobo Cohen Camayor	1941
Jacoques Levy	1944
Jaime Taraqano	1942
Jakobo Benefrain	1942
Joe Jossua	1942
Jorge Papas	1939
Jose Henri Naar	1942
Joseph Mouchabac	1943
Kemal Nassi	1941
Missin Frandji	1941
Moise Cohen	1942
Moises Mordoh Avu	1940
Tchak Anav Aviqdor	1941
Toress Fantazian	1940
Ylle Bohor	1941
Yoran Atto	1940

Kaynak: Archivo General Militar de Guadalajara (AGMG)

Arşivde adı geçen Türk vatandaşlarıyla ilgili genel bir değerlendirme yapılırsa; öncelikle bir tanesi dışında kalan diğerlerinin Müslüman olmadıkları düşünülebilir. Osmanlı Devleti yıkılmadan önce Osmanlı sınırları içerisinde doğan bu kişiler daha sonrasında farklı ülkelere göç etmişlerdir. II. Dünya Savaşı sırasında özellikle Seferad Yahudisi olup Almanya ve Fransa'da yaşayanlar Almanlardan zarar görmemek için İspanya sınırını yasal olmayan bir şekilde geçtiklerinden toplama kampına gönderilmişlerdir. Diğer bir kısım

¹⁰⁴ AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305310, Expediente: 4599.

¹⁰⁵ AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305324, Expediente: 6695.

¹⁰⁶ AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305282, Expediente: 484.

kişiler de İspanya İç Savaşı öncesi İspanya'ya gelmişler ancak oturma ya da çalışma izni konusunda yaptıkları ihlallerden dolayı tutuklanmışlardır. Konu hakkında İspanyol görevliler Türkiye'nin Barcelona Konsolosluğu ile iletişime geçmişler ancak konsolosluktan alınan yanıtlardan bazı isimlerin Türk vatandaşlığını kaybettiği anlaşılmıştır. Ayrıca dosyada adı geçenlerden bir kısmının neden tutuklandıkları yazılmamış aynı şekilde doğum tarihi ve yeri açısından da bilgi eksiklikleri görülmüştür. Netice olarak Miranda de Ebro toplama kampına yollanan ve dosyalarında Türk olduğu belirtilen kişilerin İspanya İç Savaşı'na katıldıkları için buraya gönderildikleri çıkarımının pek doğru olmadığı düşünülmektedir.

İspanya İç Savaşı'na hiçbir Türk vatandaşının katılmadığını ileri sürmek oldukça güçtür. İspanya İç Savaşı'na 41 ülkeden katılan gönüllüler sayıldığında Türkiye 39. sırada yer almıştır. Bu istatistik az sayıda Türk'ün İspanya İç Savaşı'nda olduğuna işaret etmektedir.¹⁰⁷ Tabii ki savaşa katılan bu kişilerin Türkiye'de (Osmanlı Devleti'nde) doğan daha sonra başka ülkelere göç eden Seferad Yahudisi, Ermeni ve Rum olma ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Öte yandan, Türk ve Türkiye isminin sadece Türkiye Cumhuriyeti'ni değil ayrıca Osmanlı Devleti'ni kastettiğini unutmamak gerekir. Osmanlı Devleti henüz yıkılmadan Balkanlarda doğmuş, bu sebeple İspanyollar için "Türk" kabul edilen ve fakat I. Dünya Savaşı sonrasında artık Makedonya, Bulgaristan ya da Arnavutluk vatandaşı sayılan kişileri de akıldan çıkarmamak gerekir. Bu sebeple, İspanyol İç Savaşı'na katılan "Türkleri" ararken, Balkan ülkelerinin arşivlerine bakmak, daha ileriki çalışmalar için ufuk açıcı olabilir.

İlaveten şair-yazar Hasan İzzettin Dinamo, "*Şazi'nin Destanı*" isimli şiirinde İspanya İç Savaşı'na katılan bir Türk aydınından bahsetmektedir. Ahmet Şazi, İspanya İç Savaşı başladığında ABD'de psikoloji eğitimi görmekteydi. Savaşın çıktığını öğrenince İspanya'ya gitmiş ve Uluslararası Tugaylara yazılmıştır. Girdiği bir çarpışma sırasında Şazi'nin ağır yaralanarak hayatını kaybettiğini Dinamo ifade etmektedir. Ancak bunu kanıtlayacak bir belgeye arşivlerden ya da başka kaynaklardan ulaşılamamıştır. Öte yandan Türkiye Komünist Partisi üyelerinden İspanya İç Savaşı'na iştirak eden gönüllü olmaması Türk Hükümetinin aldığı önlemlerin başarılı olduğunu göstermektedir.¹⁰⁸ Ayrıca Fahri Tanman isimli toprak ağasının Milliyetçiler tarafında savaşa katıldığı iddia edilmekle beraber böyle bir yargıya ulaşılmasını sağlayacak net bir kanıt bulunamamıştır.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Francisco Sánchez Ruano, *Islam y Guerra Civil Española: Moros con Franco y con La República*, (Madrid: La Esfera de los Libros, 2004), 278.

¹⁰⁸ Hasan İzzettin Dinamo, "Şazi'nin Destanı," *Türkiye Yazıları*, Sayı 5 (Ağustos 1977): 15; Hasan İzzettin Dinamo, "Kendileri," *Türkiye Yazıları*, Sayı 1 (Nisan 1977): 25; Taner Ay, "İspanya iç Savaşındaki Türkler," Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://www.karar.com/gorusler/ispanya-ic-savasindaki-turkler-1645113>

¹⁰⁹ Kavel Alpaslan, "İspanya İç Savaşı'nda Savaşan Tek Türk: Ama faşist!" *Gazete Duvar*, Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya-forum/2017/09/16/ispanya-ic-savasinda-savasan-tek-turk-ama-fasist>; Ulaş Koç, "İspanya İç Savaşı'nda Savaşan İkinci Türk: Tabii ki devrimci," *Birgün*, Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://www.birgun.net/makale/ispanya-ic-savasi-nda-savasan-ikinci-turk-tabii-ki-devrimci-182135>

Sonuç

İspanya İç Savaşı'nın hem İspanya hem Avrupa hem de Türkiye'ye etkileri olmuştur. Savaştan ötürü Türkiye'nin politikasını etkileyen üç olay yaşanmış ve bu olaylar neticesinde Türkiye kendi tavrını ortaya koymuştur. Savaş sırasında Türk Elçiliği'ne sığınan mülteciler birinci mesele olmuş ve mültecilere gereken yardımlar Türkiye tarafından yapılmıştır. 1937 yılının Mayıs ayında Karadeniz Vapuru ile Türkiye'ye gelen mültecilerin çoğunun İtalya'da gemiden inerek kaçması İspanya Cumhuriyet Hükümetini rahatsız etmiştir. Bu nedenle Türk Elçiliği'ne ait bir binada bulunan Franco taraftarı subaylara 1938 yılının Ocak ayında bir baskın düzenlenmiştir. Türk elçi Tevfik Kâmil olaylara müdahale etmek istemiş ancak kendisi İspanyol güçler tarafından tutuklanmaya çalışılmıştır. Durum karşısında Türkiye elçisini derhal geri çekmiş, diplomatik ilişkileri maslahatgüzarlık seviyesine indirmiş ve Franco Hükümeti ile temasa geçme hakkı olduğunu da ilan etmiştir.

Türk kara sularında iki tane İspanyol ticaret gemisinin kimliği bilinmeyen denizaltılar tarafından 1937 yılının Ağustos ayında batırılması Türkiye'yi ilgilendiren ikinci mesele olmuştur. Konu hakkında gerekli önlemleri Bakanlar Kurulu almış, ayrıca Nyon Antlaşması imzalanmış ve böylece uluslararası güçler ile de iş birliğine gidilmiştir. Ancak Nyon Antlaşması'nın imzalanması hakkında Atatürk ve İnönü ters düşmüştür. İki devlet adamı arasında ortaya çıkan anlaşmazlık İnönü'nün istifasına giden süreci hızlandırmıştır. İspanya İç Savaşı'nın ortaya çıkardığı üçüncü mesele de Türk vatandaşlarının adlarının silah kaçakçılığına karışmış olmasıdır. Özellikle Ekrem Hamdi König'in yaptığı uçak kaçakçılığı Türkiye'nin gündemini uzun süre meşgul etmiştir. İspanyol arşivlerinden alınan belgelerden bu uçakların Cumhuriyetçilere satılma ihtimalinin yüksek olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca İnönü Cumhurbaşkanı olduktan König olayını kullanarak Celal Bayar'ın tasfiye edilmesini de sağlamıştır. Hem kimliği belirsiz denizaltılar meselesi hem de König olayı Türkiye'nin iç politikasını da etkilemiştir.

İspanya İç Savaşı'na dünyanın birçok yerinden gönüllüler de katılmıştır. Türkiye izlediği tarafsızlık politikası gereğince gönüllülerin gitmesini yasaklamıştır. Ancak sayıları çok az da olsa Türk vatandaşlarının İspanya İç Savaşı'na katıldığı anlaşılmıştır. Bu durum Türkiye'nin gönüllü katılımını önlemek için aldığı kararın etkili olduğuna işaret etmektedir. Öte yandan savaşta yer alan az sayıdaki gönüllünün Türkiye'de doğan daha sonrasında başka ülkelere göç eden azınlık vatandaşı olma ihtimali de gözden kaçırılmamalıdır. Nitekim İspanyol arşivlerinde yapılan çalışmalarda edinilen belgelerde Franco'nun toplama kampına alınan Türk vatandaşlarının genelini Seferad Yahudileri ve Ermeniler oluşturmuştur. Bu kişiler İspanya İç Savaşı'na katıldıkları için değil, II. Dünya Savaşı sırasında İspanya'da yaptıkları yasal ihlallerden ötürü Miranda de Ebro'ya gönderilmişlerdir. İspanya İç Savaşı'nda hiçbir Türk vatandaşının yer almadığını ifade etmekte oldukça zordur. Türk pasaportuna sahip az sayıda kişinin savaşa katıldığı söylenebilir. Net rakamların verilmesi için yeni belgelerin ortaya çıkarılması da gerekmektedir.

Kaynakça

- Archivo General de la Administración*
(AGA) Signatura: 82/03626, 24 Şubat 1938.
(AGA) Signatura:82/03626, 11 Haziran 1938.
(AGA) Signatura:82/10603, 11 Ocak 1939.
- Archivo General Militar de Ávila(AGMAV)*
(AGMAV) Código de referencia: C.3002, Signatura: 5.
- Archivo General Militar de Guadalajara (AGMG)*
Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305285, Expediente: 985.
AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305327, Expediente: 7143.
AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305363, Expediente: 12452.
AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305363, Expediente: 12486.
AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305282, Expediente: 553.
AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305324, Expediente: 6695.
AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305327, Expediente: 7167.
AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305385, Expediente: 3;
AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305279, Expediente: 64.
AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305298, Expediente: 2870.
AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305387, Expediente: 217.
AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305336, Expediente: 8469.
AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305371, Expediente: 13711.
AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305286, Expediente: 1048.
AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305326, Expediente: 6992.
AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305351, Expediente: 10653.
AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305347, Expediente: 10151.
AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305347, Expediente: 10042.
AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305348, Expediente: 10179.
AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305312, Expediente: 4948.
AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305298, Expediente: 2873.
AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305346, Expediente: 9944.
AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305280, Expediente: 264.
AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305310, Expediente: 4599.
AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305324, Expediente: 6695.
AGMG, Texto Fondo: DCME, UI_Currens: 305282, Expediente: 484.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)*
Kurum: 30-18-1-2, Yer Bilgisi: 68-73-2.
Kurum: 30-10-0-0, Yer Bilgisi: 129-926-14.
Kurum: 30-18-1-2, Yer No: 74-34-17.
Kurum: 30-18-1-2, Yer No: 78-77-15.
Kurum: 30-18-1-2, Yer Bilgisi: 68-73-2.
Kurum: 30-18-1-2, Yer Bilgisi: 72-14-10.
- Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA)*
Kurum: 537, Yer Bilgisi: 7438-43802-1.
Kurum: 537, Yer Bilgisi: 7903-47571-49.
- "Asa Alper to Die- Unless!" *The Volunteer for Liberty* 3, Sayı 7, (1942). Erişim tarihi: 11.11.2023.
<https://wdc.contentdm.oclc.org/digital/collection/scw/id/14098>
- "Bozcaada Açıklarında Bir Hadise Bir Asi Tahtelbahiri Bir İspanyol Vapurunu Batırdı." *Kurun* (17 Ağustos 1937): 5.
- "Bozcaadada Bir Vapur Daha Torpillendi." *Tan* (19 Ağustos 1937): 1.
- "Büyük Bir Sahtekârlığın Tahkikatı İlerliyor." *Cumhuriyet* (8 Ocak 1939):1.
- "Celal Bayar Kabinesi Dün İstifasını Verdi." *Cumhuriyet* (26 Ocak 1939): 1, 7.
- "Çanakkale Dışında Harp Meçhul Bir Tahtelbahir Bir İspanyol Gemisini Top ve Torpil Atarak Batırdı," *Tan* (17 Ağustos 1937): 6.
- "Davet ve Cevabımız", "Akdeniz Konferansı İçin Bize Yapılan Davetle Cevabımızın Metinleri." *Tan* 9 Eylül 1937, s. 1, 10.
- "Dolmabahçede V. Heyetinin Mühim Bir İctimat." *Anadolu* (25 Ağustos 1937): 1.
- "Dün Hükümetimiz de Resmen Akdeniz Konferansına Davet Edildi." *Cumhuriyet* (8 Eylül 1937): 1.
- "Ekrem Köniğ'in İadesi Hakkında Fransa Hükümeti Nezdinde Yapılan Teşebbüse Cevab Bekleniyor." *Son Telgraf* (10 Ocak 1939): 1.
- "Ekrem Könik Hakkındaki Tahkikat." *Cumhuriyet* (9 Ocak 1939): 1, 9.
- "El diputado Sr. Calvo Sotelo es Sacado de su Domicilio y Asesinado." *El Sol* (14 Temmuz 1936): 1.
- "El Frente Popular de Izquierdas Ha Alcanzado Un Triunfo Grande en Madrid y Provincias." *El Herald de Madrid* (17 Şubat 1936): 1.
- "El Frente Popular Triunfa en Treinta y Tres Circunscripciones." *La Voz* (17 Şubat 1936): 3.
- "España Vota por Las Izquierdas." *La Voz*, (17 Şubat 1936): 1.

“İspanya Mültecilerini Hamil Olan Karadeniz Vapuru İspanya Sularındaki Tehlikeli Yolculuğundan Döndü.” *Kurun* (29 Mayıs 1937): 1,3.

“İspanyadaki Muhariplere Tayyare Satışı.” *Vakit* (10 Ocak 1939): 1, 8.

“Kaçakçılık Hâdisesi Etrafında Ankara’da Yapılmakta Olan Tahkikat Son Safhadadır.” *Yeni Asır* (10 Ocak 1939): 1, 5.

“Marmaradaki Meçhul Denizali Gemisi Hakkında Devletlere Nota Verdik.” *Son Posta* (26 Ağustos 1937): 1, 14.

“Meçhul Bir Tahtelbahir Bozcaada Açıklarında Bir İspanyol Vapurunu Batırdı.” *Akşam* (17 Ağustos 1937): 1.

“Meçhul Tahtelbahirlerin Hüviyeti Anlaşılmadı.” *Akşam* (23 Ağustos 1937): 2.

“Mühim Bir Sahtekârlık İşi Meydana Çıkarıldı.” *Akşam* (8 Ocak 1939): 1.

“Parti Grubunda Dün General Kâzım Özalp’ın İstifası İşi Görüşüldü.” *Son Posta* (18 Ocak 1939): 1, 11.

“Tayyare Kaçakçılığı Rezaleti”, *Son Telgraf* (8 Ocak 1939): 1, 6.

“Un Teniente de Asalto y El Señor Calvo Sotelo Fueron Asesinados, Ahora (14 Temmuz 1936): 3.

Aladağ, Seçil. *İspanya İç Savaşı ve Türkiye*. Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi, 2011.

ALBA (The Abraham Lincoln Brigade Archives). “Doneg Barberain.” Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://alba-valb.org/volunteers/doneg-barberain/>

ALBA. “Bedros Donegian.” Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://alba-valb.org/volunteers/bedros-donegian/>

ALBA. “George Karaghuzian.” Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://alba-valb.org/volunteers/george-karantzalis/>

ALBA. “Harry Kachigian.” Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://alba-valb.org/volunteers/harry-kachigian/>

ALBA. “Jacob Chilingirian.” Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://alba-valb.org/volunteers/chilingirian-jacob/>, 12 Kasım 2023.

ALBA. “John H. Mapralian.” Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://alba-valb.org/volunteers/john-h-mapralian/>

ALBA. “Vahram Kevorkian.” Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://alba-valb.org/volunteers/vahram-ke-vorkian/>

Alcusón Sarasa, Antonio. “Ecos del Cirujano de Hierro: la utilización política de Joaquín Costa por parte de la dictadura de Primo de Rivera en Aragón (1923-1930).” *Anales de la Fundación Joaquín Costa*, Sayı 27 (2013): 89-98

Alpaslan, Kavel. “İspanya İç Savaşı’nda Savaşı Tek Türk: Ama faşist!” Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya-forum/2017/09/16/ispunya-ic-savasinda-savas-an-tek-turk-ama-fasist>

Armaoğlu, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980 Cilt: I*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991.

Ay, Taner. “İspanya iç Savaşındaki Türkler.” Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://www.karar.com/gorusler/ispunya-ic-savasindaki-turkler-1645113>

Aydar, Ferit Burak. *İspanya İç Savaşı’nın İzinde Darbe, Devrim, Karşı-Devrim ve Faşizm*. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2017.

Beevor, Antony. *İspanya İç Savaşı 1936-1939*. Çev. Onur İşiçi, İstanbul: Alfa Yayınları, 2022.

Belenli, Tuğba. “Nyon Konferansı (10-14 Eylül 1937)”, *Atatürk Ansiklopedisi*, Erişim tarihi: 08.11.2023. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/nyon-konferansi-10-14-eyul-1937/?pdf=3426>

Birlik, Gültekin K. “İspanya İç Savaşında (1936-1939) Türkiye’nin Dış Politikası.” *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* 12, Sayı 24 (Güz 2016): 122-155.

Black, Jeremy. *Kısa İspanya Tarihi*. Çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Say Yayınları, 2020.

Broué, Pierre. *Temime, Emile. İspanya İç Savaşı*. Çev. Aydın Emeç, İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1976.

Carr, Edward Hallett. *Komintern ve İspanya İç Savaşı*. Yay. Haz. Tamara Deutscher, Çev. Ali Selman, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

Casanova, Julián. *İspanya İç Savaşı’nın Kısa Tarihi*. Çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

Casanova, Julián. *The Spanish Republic and Civil War*. Çev. Martin Douch, Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

Çakmak, Zafer. “İspanya İç Savaşı Sırasında İki İspanyol Ticaret Gemisinin Bozcaada Açıklarında Batırılması.” *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 179, (Nisan 2009): 105-115.

Çakmak, Zafer. *İkinci Dünya Savaşı Öncesi Akdeniz’de Korsan Denizaltılar Sorunu Nyon Antlaşması*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009.

Dinamo, Hasan İzzettin. “Kendileri.” *Türkiye Yazıları* 1 (Nisan 1977): 25-30.

Dinamo, Hasan İzzettin. “Şazi’nin Destanı.” *Türkiye Yazıları* 5 (Ağustos 1977): 15.

Gaceta de la República. 31 Ekim 1937.

García de las Heras González, Mariano. “La Revolución de Asturias, ¿Primer Acto de la Guerra Civil?” *Ab Initio*, Sayı 1 (2010): 169-194.

Güçlü, Yücel. “Nyon Conference of 1937 on the Prevention of Piratical Acts in the Mediterranean and Turkey.” *Bellefen* 66, Sayı 246 (Ağustos 2002): 531-547.

Gülsoy, Berksan. "Katalonya Bağımsızlık Referandumu Bağlamında Katalan Meselesi." içinde 21. *Yüzyılda Bölgesel Sorunlar*. Ed. Onur Limon, Ümran Güneş, Servet Karagöz, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2021), 79-100.

Gürün, Kámuran. *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.
Haytoğlu, Ercan. "Cemiyet-i Akvam (Milletler Cemiyeti ve Türkiye)", *Atatürk Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 06.11.2023. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/cemiyet-i-akvam-milletler-cemiyeti-ve-turkiye/?pdf=3726>

Işık, Gül. *İspanya: Bir Başka Avrupa*. Metis Yayınları, 1991.

İñigo Fernández, Luis E. *La Historia de España en 100 Preguntas*. Madrid: Ediciones Nowtilus, 2018.
İpekçi, Abdi. *İnönü Atatürk'ü Anlatıyor*. İstanbul: Dünya Kitapları, 2004.

Kaya, A. Raşit. *İspanya Faşizmden Demokrasiye*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019.

Koç, Ulaş. "İspanya İç Savaşı'nda Savaşın İkinci Türk: Tabii ki devrimci!" *Birgün*. Erişim tarihi: 12.11.2023. <https://www.birgun.net/makale/ispanya-ic-savasi-nda-savasan-ikinci-turk-tabii-ki-devrimci-182135>

Kuneralp, Sinan. "İspanya İç Savaşı ve Türkiye." *Tarih ve Toplum*, Sayı 37 (Ocak 1987): 6-8.

Kuneralp, Sinan. "İspanya İç Savaşı'nda Uçak Ticareti ve Ekrem König." *Tarih ve Toplum*, Sayı 60 (Aralık 1988): 6-7.

Kutlu, Mehmet Necati. "İspanya İç Savaşı Dönemi Türk-İspanyol İlişkilerine Dair Düşünceler ve Bir Örnek Olay." *Las Relaciones Turco-Españolas a lo Largo de la Historia- Tarih Boyunca Türk İspanyol İlişkileri*. Yay. Haz. Zeynep Kaleli, Çağla Işıl Soykan, Cafer Naim Koçtürk, (Madrid: Editorial Tam, 2008), 87-98.

Lacomba Avellán, Juan Antonio. *La Crisis Española de 1917*. Madrid: Ciencia Nueva, 1970.

Lavin, Carlos Veci, Javier Martínez Sellers. "La Relevancia de la Acción de Vargas - Noviembre de 1833 en la Primera Guerra Carlista: del Mito al Hecho." *Monte Buciero*, Sayı: 15 (2011):57-94.

Morales Lezcano, Victor. "İspanya ve Türkiye: Birbirlerini Tanımamazlıktan Yakınlaşmaya Doğru." *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM) 2*, Sayı 2 (Ocak 1991): 217-229.

Navarro Navarro, Javier. "Historiografía, Memoria, Silencios y Conmemoraciones la Valencia Capital de la República." *Pasado y Memoria: Revista de Historia Contemporánea*, Sayı 21 (2020): 73-104.

Ochoa Brun, Miguel Ángel. *Historia de la Diplomacia Española*. Madrid: Ministerio de Asuntos Exteriores, 2002.

Orwell, George. *Katalonya'ya Selam*. Çev. Jülide Ergüder, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1985.

Phillips Jr, William D., Phillips, Carla Rahn. *İspanya'nın Kısa Tarihi*. Çev. Tuna Erkmén, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2018.

Puell de la Villa, Fernando. "La Batalla del Ebro." *IV Congreso Internacional de la Cátedra Extraordinaria Complutense de Historia Militar La Batalla: Análisis Históricos y Militares*, Ed. Magdalena de Pazzis Pi Corrales, Ana Sanz de Bremond y Mayáns, Carlos Diaz Sánchez, (Madrid; 2020): 1043-1087.

Quiroga Fernández de Soto, Alejandro Cirujano de Hierro. "La construcción carismática del general Primo de Rivera." *Ayer: Revista de Historia Contemporánea* 91, Sayı 3 (2013): 147-168.

Romero, Miguel. *Bask Ülkesi ve Katolonya'da İspanya İç Savaşı*. Çev. Masis Kürkçügil, İstanbul: Yazın Yayıncılık, 1996.

Sánchez Ruano, Francisco. *Islam y Guerra Civil Española: Moros con Franco y con La República*. Madrid: La Esfera de los Libros, 2004.

Sander, Oral. *Siyasi Tarih 1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi, 1996.

Sandoval, José, Manuel Azcárate. *İspanya İç Savaşı 1936-1939*. Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Köprü Yayınları, 1969.

Sertel, M. Zekeriya. "Nefret Uyandıran Son Kaçakçılık Hadisesi." *Tan* (10 Ocak 1939): 1, 10.

Solmaz, Elçin. "Karanlıkta Kar Yağıyor: İspanya İç Savaşı'nın Türkiye Solunda Yansımaları." *Gelecek*, Sayı 141 (Mayıs 2019). Erişim tarihi: 11.11.2023. <https://gelenek.org/karanlikta-kar-yagiyor-ismpanya-ic-savasinin-turkiye-solunda-yansimalari/>

Soysal, İsmail. *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları 1. Cilt (1920-1945)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000.

Şenyıldız, Özlem. "Hedefine Ulaşan Bir Askeri Darbe Girişimi ve İspanyol İç Savaşı (1936-39)." *Turkish Studies* 12, Sayı 16 (2017): 439-452.

Şimşir, Bilal N. "Cumhuriyetin İlk Çeyrek Yüzylında Türk Diplomatik Temsilcilikleri ve Temsilcileri (1920-1950)." *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 22, Sayı 64-65-66 (Mart-Temmuz-Kasım 2006): 15-89.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 5, Cilt: 19, Birleşim: 77.

Tunçay, Mete. "Ekrem König'in Uçak Kaçakçılığı, -Sinan Kuneralp'in İleri Sürdüğü Gibi- Milliyetçiler Adına mı, Yoksa Cumhuriyetçiler Hesabına mı Yapılmıştır?" *Tarih ve Toplum*, Sayı 60 (Aralık 1988): 8.

Ulusoy, Kıvanç. "Frankizm ve Kemalizm." içinde *İspanya-Türkiye 16.Yüzyıldan 21.Yüzyıla Rekabet ve Dostluk*, Ed. Pablo Martín Asuero, Çev. Peral Bayaz Çarum, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006.

Uriarte, Carmen. *Las Relaciones Hispano-Turcas durante la Guerra Civil Española 1936-1939*. Madrid: Ministerio de Asuntos Exteriores Centro de Documentación y Publicaciones, 1995.

Yarar, Ayşe. "Francisco Franco Bahamonde (1892-1975)." *Atatürk Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 06.11.2023. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/francisco-franco-bahamonde-1892-1975/?pdf=5664>

Extended Abstract

Türkiye's Attitude in the Spanish Civil War and Turkish Citizens Taking Part in the War

The Spanish Civil War, which took place between 1936 and 1939, had effects on both Spain, Europe and Türkiye. There were three events that affected Türkiye's political stance during the war. The first was the refugee issue, the second was the sinking of Spanish merchant ships in Turkish territorial waters, and the third was the Ekrem Hamdi König incident.

First of all, the impact of the refugee issue on Turkish-Spanish relations should be mentioned. During the Spanish Civil War, civilians and soldiers seeking to save their lives found asylum in embassies as refugees. There were also many refugees who sought asylum at the Turkish Legation in Madrid in 1936 and 1938. Tevfik Kâmil Koperler, who was serving as Türkiye's Minister Plenipotentiary to Spain at the time, assisted the refugees and requested financial support in August 1936 to cover their upkeep. Prime Minister İsmet İnönü was not indifferent to the situation and sent two thousand liras of financial aid to the Turkish Legation. Türkiye, due to its neutral stance, wanted to solve the refugee issue without any problems and in this context, Spanish Foreign Minister Julio Álvarez del Vayo and Turkish Foreign Minister Tevfik Rüştü Aras discussed the issue in Geneva in February 1937. As a result, an agreement was reached between the two countries to send the refugees to Türkiye.

It took some time for the treaty to be put into effect, and the Council of Ministers decided in April 1937 to transport the refugees to Türkiye on the ferry "Karadeniz" and to allocate the necessary allowances. In May 1937, the ferry Karadeniz sailed from the Port of Valencia to Türkiye. When the ferry landed at the Port of Syracuse to replenish, most of the refugees, who did not want to go to Türkiye, escaped by landing on land with the connivance of the steamer crew. The ferry Karadeniz continued on its way with the remaining 8 of the 730 pro-Franco refugees and arrived in Istanbul on May 28, 1937. This incident increased the tension between Türkiye and the Spanish Republican Government. The Republicans, who thought that Türkiye was helping the Nationalists, carried out a raid on January 28, 1938 for the pro-Franco officers in the Turkish Legation. Military refugees living in a building belonging to the Turkish Legation were raided and even the minister plenipotentiary Tevfik Kâmil was intended to be taken. Türkiye protested against the Spanish Republican Government for this incident, announced on February 28, 1938 that it had the right to contact the Franco Government, recalled its minister plenipotentiary in March 1938 and downgraded relations to the level of chargé d'affaires.

The second event of the Spanish Civil War that directly affected Türkiye was the sinking of two Spanish merchant ships off the coast of Bozcaada by unknown submarines in August 1937. The necessary measures were taken by the Council of Ministers and the Nyon Treaty was signed, which led to cooperation with international powers. However, Atatürk and İnönü disagreed about the signing of

the Nyon Treaty. The disagreement between the two statesmen accelerated the process leading to İnönü's resignation. The third issue raised by the Spanish Civil War was the involvement of several Turks in arms smuggling. Especially Ekrem Hamdi König's smuggling of airplanes occupied Türkiye's agenda for a long time.

During the Spanish Civil War, König forged the seals and signatures of the Ministry of National Defense and the Ministry of Foreign Affairs, ordered fighter planes from Canada on behalf of Türkiye and tried to send them to Spain. The ordering of the planes attracted the attention of the American authorities, who requested an information note from Mehmet Münir Ertegün, the Turkish Ambassador to the United States. In the end, it was understood that Türkiye had no such request and that the incident was related to an international arm smuggling network. Documents from the Spanish archives reveal that these planes were sold to the republican supporters in Spain. İnönü also leveraged the König incident to ensure the elimination of Celal Bayar from power after he became President. Both the issue of unidentified submarines and the König incident also affected Türkiye's domestic politics.

In the Spanish Civil War, not only Spaniards fought, but also tens of thousands of volunteers participated in the war. So far, studies in Türkiye have barely mentioned the Turks who took part in the war in Spain. The Non- Intervention Committee took a decision to prevent volunteers from going to Spain to fight in the war and Türkiye, implementing the ruling of the Non- Intervention Committee, banned its citizens from participating in the Spanish Civil War with a decree issued on February 20, 1937. Despite this decision, a small number of Turkish volunteers participated in the Spanish Civil War.

Archives have been set up in different countries for people who participated in the International Brigades during the Spanish Civil War. In the Abraham Lincoln Brigade Archives in the USA, a search with the keyword "Turk" yielded the names of eleven people. Seven of these names were identified as American Turks, one as Armenian and the remaining three as Greek. Apart from the American archives, more reliable information on the subject can be found in the Spanish archives. The relevant archives contain personal file folders that belong to twenty-four Turkish citizens who were sent to the Miranda de Ebro concentration camp after the end of the Spanish Civil War. However, the majority of these people were those who had illegally entered the Spanish border after fleeing Germany or France during World War II. It is difficult to argue that no Turkish citizen participated in the Spanish Civil War.

Considering that volunteers from 41 countries participated in the Spanish Civil War, Türkiye ranked 39th. This statistic indicates that a small number of Turks were involved in the Spanish Civil War. Obviously, the possibility that these people who participated in the war were Seferad Jews, Armenians and Greeks who were born in Türkiye (Ottoman Empire) and later immigrated to other countries should not be ignored.

EKLER

Kaynak:

"İspanya Mültecilerini Hamil Olan Karadeniz Vapuru İspanya Sularındaki Tehlikeli Yolculuğundan Döndü", *Kurun*, 29 Mayıs 1937, s. 1

Kaynak:

"Ekrem Könik Hakkındaki Tahkikat", *Cumhuriyet*, 9 Ocak 1939, s. 1